

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

HOE ZIJN WIJ ZEKER VAN ONZE VERKIEZING? II

In het vorige artikel zagen wij hoe Calvijn spreekt over de zekerheid van de verkiezing. Calvijn gaat uit van Efeziërs 1 : 4, waar Paulus schrijft dat God ons in Christus uitverkoren heeft. Christus is de spiegel, waarin wij onze verkiezing behoren te beschouwen. Om zeker te zijn van onze verkiezing, moeten wij in de eerste plaats onze ogen tot Christus wenden, die in het evangelie op ons toekomt. Zo kan Calvijn ook zeggen, dat wij met de roeping moeten beginnen en eindigen. Calvijn noemt de werken, de vruchten van de Geest in ons leven, wel tekenen van de roeping, waaruit de heiligen hun verkiezing opmaken, maar geeft aan deze tekenen geen prioriteit, wanneer het erom gaat, zeker te worden van onze persoonlijke verkiezing. Deze vruchten zijn 'hulpmiddelen van de tweede rang', die ons geloof mogen versterken en bevestigen.

In dit artikel willen wij nagaan, hoe door de afgevaardigden op de synode van Dordt (1618-1619) over de zekerheid van de verkiezing gesproken is en nader bezien, of er sprake is van een **verschuiving** ten opzichte van het onderwijs van Calvijn.

De afgevaardigden te Dordt

Uit de Acta van de synode van Dordrecht blijkt duidelijk, dat de aanleiding voor het handelen over de zekerheid van de verkiezing is geweest de bewering van de Remonstranten, zoals deze wordt weergegeven in D.L., 1, 'Veroordeling van de dwalingen 7': 'Er is in dit leven geen vrucht en geen ervaring van de onveranderlijke uitverkiezing tot heerlijkheid, en ook geen zekerheid daarover; als wij er al zeker van zijn, is dat afhankelijk van een veranderlijke en onzekere voorwaarde'.

Deze bewering wordt in Dordrecht door alle afgevaardigden krachtig weersproken, zij het dat de manier waarop dit gebeurt, niet steeds dezelfde is. Wanneer C. Timp schrijft: 'dat ter Dordtse synode alle afgevaardigden de zaak van de kennis en de zekerheid van de verkiezing

HOOFDARTIKEL

Hoe zijn wij zeker van onze verkiezing? II

A.N. Hendriks

UIT DE SCHRIFT

Toch leven

M.H. de Boer

KERKELEVEN

Preken op een eiland?

C.J. de Ruijter

MUZIEK

Wat is eigenlijk een kerklied? I

J. Smelik

KUNST

Maria van Hongarije en de kunst van de 16e eeuw

J.M. de Jong

UIT DE KERKEN

Verhuizende kerkleden

G. Karssenberg

AAN DE BROEDERWEG

Kort Verslag

A. Kamer

PERSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

hebben belicht vanuit het werk van de Heilige Geest in de kinderen van God¹, is dit mijns inziens te ongenueanceerd. Wanneer ik goed zie, wordt er te Dordt zeker op drie manieren over de kennis en zekerheid van de verkiezing gesproken.

Allereerst zijn er afgevaardigden, die met Calvijn uitgaan van onze verkiezing in Christus, en die benadrukken dat wij, door ons te houden aan het Woord en Gods belofte te geloven, zeker zijn van onze verkiezing.

Als voorbeeld hiervan noem ik het gevoelen van de theologen uit *de Paltz*. Zij oordelen: 'Dat nochtans ieder Christen van de zekerheid zijner verkiezing verzekerd behoort te zijn. En het, opdat hij zeker zijn moge, niet noodig is, dat hij tot in de verborgene geheimen der Goddelijke wijsheid inbreke, opdat hij versta, wat in den hemel aangaande zijn persoon besloten is (...) maar dat hij zich vastelijk aan het geopenbaarde Woord Gods moet houden, hetwelk leert, dat God ons verkoren heeft in Christus, Efez. 1 : 4; dat is, niet anders besloten heeft ons zalig te maken, dan door Christus; en strengelijk gebiedt, dat wij ons bekeeren en gelooven in den Zaligmaker, die ons voorgesteld is. Zoo wie dit doet, die heeft een gansch zeker getuigenis zijner verkiezing. En dat daarom, op deze en op geene andere wijze, God de zekerheid onzer verkiezing wil openbaren...'.²

Vervolgens zijn er afgevaardigden, die met nadruk wijzen op de vruchten van de Geest als tekenen van Gods verkiezende liefde, en die zeggen dat men, wanneer men deze vruchten bij zich opmerkt, mag en moet zeker zijn van zijn verkiezing. Als voorbeeld hiervan kan men wijzen op het gevoelen van de afgevaardigden uit *Gelderland*. Zij stellen: 'Ja, wij zeggen, dat een ieder uit de vrucht van den boom, uit de werken van 't geloof, en dat hij beide uit de

inwendige en uitwendige heiligheid, dat is, uit den Geest der aanneming tot kinderen en der heiligmaking en uit de werken van dien Geest, over zijne verkiezing moet oordeelen, ja, op geene andere wijze mag oordeelen'.³ Deze afgevaardigden komen zelfs aandragen met het voorbeeld van 'eene sluitreden van vast bewijs'⁴, waardoor men op grond van conclusies vanuit zijn levend geloof, de vrede van zijn geweten, zijn christelijk leven 'van achteren aller-verzekerdst' wordt van zijn verkiezing⁵

In de derde plaats ontdekken wij dat er afgevaardigden zijn, die wanneer het gaat om het zeker zijn van eigen verkiezing, wijzen op het geloof, de vruchten van het geloof en het inwendige getuigenis van de Heilige Geest. Als voorbeeld hiervan kunnen de '*Nederlandsche Professoren*' gelden. Hun oordeel luidt: 'Alhoewel in de uitverkorenen, voor hunlieder krachtige roeping, altijd geen gevoelens der verkiezing zij; en dat ook datzelfde gevoel, na die roeping; overmits verscheidene zwakheden, benauwdheden en bestrijdingen der consciëntie, aan dewelke zij in dit leven dikwijls onderworpen zijn; somtijds zwak en duisterachtig en eenigszins afgebroken zij, zoo is het, dat zij nochtans niet minder van hun verkiezing, als van hun krachtdadige roeping en rechtvaardigmaking, uit hun geloof, door de vruchten huns geloofs, en door de inwendige verzegeling des Heiligen Geestes verzekerd kunnen zijn en ook moeten zijn, en dat naar de gelegenheid en mate des geloofs, 't welk hun van God gegeven is'.⁶

Ik vraag aandacht voor de preciese formulering: 'uit' hun geloof, 'door' de vruchten huns geloofs... 'naar de gelegenheid en mate des geloofs'. Ik hoor hierin dat de professoren de weg tot de zekerheid omtrent eigen verkiezing zó zien: geloven in het Woord, waarbij men al gelovende de vruchten van het geloof bij zich opmerkt. Deze vruchten hebben geen prioriteit, maar wel een plaats op de weg naar de zekerheid van eigen verkiezing. De professoren noemen ook 'de inwendige verzegeling des Heiligen Geestes'. Deze verzegeling wordt *apart* genoemd en wordt gezien als een bijzondere factor in het proces van de verzekering van de uitverkorenen. Dit laatste blijkt heel duidelijk, wanneer dezelfde professoren later handelen over de zekerheid van de volharding. Zij wijzen dan onder '1.' op de beloften en verzekeringen van God, en onder '9.' op 'de inwendige betuiging en verzegeling des Heiligen Geestes (die verre boven allen de zekerste en waarachtigste Getuige is) in onze harten'.⁷ Bijna alle afgevaardigden wijzen ook op het *innerlijke* getuigenis of de *inwendige* verzegeling van de Geest, wanneer de zekerheid van de verkiezing aan de orde is, vaak worden schriftplaatsen als Rom. 8 : 15, 16; Ef. 1 : 13, 14; 2 Kor. 1 : 21, 22 daarbij genoemd. Met dit getuigenis van de Geest wordt een bijzonder werk van de Heilige Geest *in de harten* van de gelovigen bedoeld, waardoor Hij hen doet weten en voelen dat zij kinderen van God zijn.⁸

Wie het spreken van de afgevaardigden ter Dordtse sy

KERNREDACTIE

DR W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUTEN, PROF. DR. C.J. DERUIJTER, DRS. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

J.J.D. BAAS, DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v.

De Reformatie, Goes, Postbus 25.4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland)

Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel (05210) 15946.

ADVERTENTIES

Prijs: f 0,63 per mm Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever artikelen uit dit blad over te nemen.

oegestaar

ISSN 0165-5191

node overziet, doet de enigszins pijnlijke ontdekking, dat er van Calvijs woorden over Christus als de spiegel van onze **verkiezing** weinig of niets is terug te vinden. Alleen in het gevoelen van de theologen uit de **Paltz** horen wij duidelijk Calvijs onderwijs! De andere afgevaardigden noemen vaak wel Efeziërs 1 : 4 en spreken over **verkiezing in Christus**, maar trekken, wanneer het gaat om de kennis en de zekerheid van de verkiezing, niet de lijnen die Calvijn in zijn *Institutie* trekt. Dat is opmerkelijk! Ook opmerkelijk is, dat er te Dordt **vrijmoediger** over de vruchten van het geloof als tekenen van de **verkiezing** gesproken wordt dan Calvijn doet. Het verst gaan daarin de afgevaardigden, die stellen dat men uit de werken van de Geest over zijn verkiezing moet oordelen, ja, op geen andere wijze mag oordelen, en die zelfs een 'sluitrede' als geloofsconclusie op grond van deze werken propageren. De vraag dringt zich op: Hoe is het te verklaren dat wij in het spreken van de afgevaardigden zo weinig van het onderwijs van Calvijn terugvinden, wanneer het gaat om het zeker zijn van eigen **verkiezing**?

De invloed van Th. Beza

Velen zien bij Th. Beza, de opvolger van Calvijn aan de academie van Genève, een ontwikkeling op gang komen, waarbij de zekerheid van de verkiezing niet meer gekend wordt door de gelovige aanvaarding van het evangelie en het zien op Christus, maar in de weg van het opmerken van de vruchten van het geloof en in het bijzonder van de heiliging van eigen leven verkregen wordt.⁹

Nu is er rond de theologie van Beza op dit punt veel te doen. **Sommigen** zien bij hem een duidelijk afbuiging van de lijn van **Calvijn**¹⁰, anderen menen dat het hier bij Beza meer gaat om een verschil in accent en methode.¹¹

Onmiskenbaar neemt bij Beza de leer van de verkiezing een gewichtige plaats in.¹² Vandaar dat hij zich ook intens heeft beziggehouden met de vraag: Hoe komt de gelovige tot zekerheid omtrent eigen persoonlijke uitverkiezing? Niet te loochenen is dat wij bij Beza uitspraken vinden, waarin hij wijst op de belofte van het evangelie als de eerste grond, waarop het zeker zijn van onze verkiezing rust. Beza accentueert dat de gelovige deze belofte op zich persoonlijk moet toepassen, om de troost ervan te kunnen grijpen. Door deze persoonlijke toepassing is men zeker van zijn **verkiezing**.¹³ Beza stelt: 'Het andere, dat aan de uitverkorenen eigen is en voor hen in het bijzonder geldt, is daarin gelegen, dat wij Christus, die universeel en algemeen wordt aangeboden, voor onszelf als de onze aannemen en daardoor worden wij meer zeker van onze verkiezing, zo vaak wij **zo doen**'.¹⁴

Echter, Beza gaat er niet aan voorbij dat er mensen zijn, die een zwak geloof hebben en die blijven worstelen met de vraag: Ben ik wel uitverkoren? Juist deze mensen wil hij pastoraal te hulp komen, zodat zij toch rust vinden voor hun aangevochten hart. Zij moeten in hun aanvechttingen de toevlucht nemen tot de werkingen van het geloof om daaruit hun verkiezing op te maken. Tot deze

werkingen van het geloof rekent Beza dan allereerst de heiligmaking. Ook noemt hij het getuigenis van de Geest, die ons in ons geweten **bemoedigt**.¹⁵

Beza schrijft: 'Wanneer satan ons doet twijfelen aan onze verkiezing, mogen wij niet eerst de uitkomst zoeken in de eeuwige raad van God, wiens majesteit wij niet kunnen begrijpen, maar integendeel, wij moeten bij de heiliging beginnen, die wij in onszelf gevoelen, om zo hoger op te klimmen, voorzover onze heiliging, waaruit goede werken voortkomen, een zeker effect is van geloof, of nog meer ervan dat Jezus Christus in ons woont door geloof...'¹⁶

Het mag ons niet ontgaan dat Beza spreekt over een 'beginnen' bij de heiliging, om zo 'hoger op te klimmen'. Uiteindelijk is het hem erom te doen, dat wij rust vinden in de belofte van het evangelie en zo zeker zijn van onze verkiezing. Maar wie nog niet zo ver is, doordat hij een zwak geloof heeft, wordt aangeraden bij de werkingen van het geloof – en dan bijzonder de heiliging – te beginnen en vanuit deze werkingen **al redenerend** tot de 'oorzaak' op te klimmen. Deze gelovige redeneratie krijgt bij Beza de vorm van een sluitrede. Al redenerend moet men de conclusie trekken. ''

Wij doen Beza geen onrecht, wanneer wij zeggen dat het opmerken van de werkingen van het geloof – in het bijzonder de goede werken – bij hem meer accent ontvangt dan bij Calvijn het geval is. Beza zegt niet, zoals Calvijn doet, dat de werken ons eerst dan kunnen versterken, tenzij wij **eerst** Gods goedheid, zoals deze naar ons toekomt in de belofte van het evangelie, hebben aangegrepen. Beza geeft aangevochten mensen de raad juist bij de goede werken te **beginnen**, om dan via een sluitrede te komen tot zekerheid van hun **verkiezing**.¹⁸

Het is niet billijk, wanneer men heel de latere ontwikkeling op het punt van de zekerheid omtrent de **verkiezing**, op rekening van Beza zet. Toch moet zijn naam genoemd worden, wanneer wij zoeken naar een verklaring voor het spreken van de afgevaardigden ter Dordtse synode.¹⁹ Aan het eind van de zestiende eeuw is Beza's invloed groot doordat velen bij hem gestudeerd hebben, door de verspreiding van zijn geschriften en door zijn brede correspondentie. Beza's werken werden in het Nederlands vertaald.²⁰ W.J. op 't Hof schrijft: 'Door middel van het voor die tijd grote aantal drukken van **Bekentnisse** en de twee drukken van **Een cort begriip** heeft Beza er het zijne toe bijgedragen dat het Calvinisme hier te lande in de tijd vóór 1598 meer werd gericht op het innerlijk geloofsleven met als concentratiepunt de zekerheid van eigen zaligheid en **verkiezing**'.²¹

Maar ook indirect heeft Beza hier invloed uitgeoefend. Vanuit de Zuidelijke Nederlanden via de geschriften van **Jean Taffin**, waarvan sinds 1588 vertalingen in het Nederlands **verschenen**.²² Vanuit Engeland via de **publikaties** van W. **Perkins**, waarvan sinds 1598 vele vertalingen in het Nederlands het licht **zagen**.²³ De geschriften van

W. Perkins, de vader van het Engelse Puritanisme²⁴, behoorden tegen het eind van de zestiende eeuw tot de top van de theologische bestsellers!²⁵ En het is juist Perkins, die steeds weer handelt over de tekenen van het in Christus zijn, van de uitverkiezing en van de echtheid van het geloof.²⁶

In de bibliotheken van gereformeerden in ons land moeten zich rond 1650 zeer veel puriteinse geschriften hebben bevonden.²⁷

Calvijn was aan het eind van de zestiende eeuw niet in het vergeetboek geraakt²⁸, maar wel domineerde de vorm, waarin Beza en andere vertegenwoordigers van de zgn. Gereformeerde Orthodoxie zijn onderwijs weergaven.²⁹ Mede daaruit moet mijns inziens het spreken van de afgevaardigden ter synode van Dordt over de zekerheid van de verkiezing verklaard worden!

A.N. Hendriks

¹ C. Trimp, *Klank en weerklink. Door prediking tot geloofservaring*, Bameveld (1989), p. 144.

² *Acta of Handelingender Nationale Synode te Dordrecht*, ed. J.H. Donner/S.A. van den Hoorn, Leiden, z.j., p. 361.

³ *Acta of Handelingen*, p. 627.

⁴ *Acta of Handelingen*, p. 628.

⁵ *Acta of Handelingen*, p. 629. Vgl. het gevoel van de theologen uit Genève: 'Die tot de gemeente geroepen en in Christus levend gemaakt zijn; gelijk zij niets tot hunne eeuwige verkiezing hebben gebracht of kunnen brengen, **alzo** moeten en kunnen zij de zekerheid van **dezelve**, met alle vlijt, zorg en arbeid, zichzelf onderzoeken uit de **uitwerkse**len en **onbedriegelijke** kenteekenen, en zorgvuldig **dezelve** bewaren, voeden en vermeerderen' (*Acta of Handelingen*, p. 390); het oordeel van prof. S. Lubbertus: 'Wij moeten niet indringen in de verborgen raad Gods, noch aldaar onderzoeken, of wij uitverkoren zijn; maar wij moeten onszelf naarstiglijk onderzoeken, of Christus in ons wone. Want de ware vruchten der verkiezing zijn de krachtige roeping, het geloof (...), nieuwe gehoorzaamheid, vrede in God en het getuigenis des Heiligen Geestes van onze aanneming tot kinderen. Indien wij deze dingen waarlijk en metterdaad zelve in ons gevoelen, zoo mogen wij van onze verkiezing zeker zijn...' (*Acta of Handelingen*, p. 608).

⁶ *Acta of Handelingen*, p. 603. Vgl. het oordeel van de theologen uit Hessen: '...nochtans, desniettegenstaande, kunnen allen en een ieder geloovende zeker zijn van hunne **verkiezing** ten eeuwigen leven, uit de **vruchten** van dien, dat is uit de openbaring des Woords en inwendige getuigenis des Heiligen Geestes in hen wonende, en uit de uitwerkselen of vmchten der verkiezing, die de geloovenden in zichzelf vernemen' (*Acta of Handelingen*, p. 371); het oordeel van de gedeputeerden van de Waalse synode: 'De geloovigen zijn in **dit** leven van de eeuwige liefde Gods, en van hunne verkiezing, en van het eeuwige leven zeker, uit het geloof en uit de vruchten des geloofs; mitsgaders uit het inwendige getuigenis des H. Geestes' (*Acta of Handelingen*, p. 692).

⁷ *Acta of Handelingen*, p. 849, 850; vgl. wat prof. Gomarus zegt (*Acta of Handelingen*, p. 619); de theologen uit Hessen spreken over 'de openbaring des Woords én inwendige getuigenis des Heiligen Geestes in hen wonende'.

⁸ Bij Calvijn is het getuigenis van en de verzegeling door de Geest op het Woorden op het geloof in het Woord betrokken, vgl. W. van 't Spijker, *De verzegeling met de Heilige Geest*, Kampen (1991), p. 59, 79; S.P. Dee, *Het geloofsbegrip van Calvijn*, Kampen (1918), p. 131. De afgevaardigden ter Dordtse synode sluiten zich hier meer aan bij Beza, vgl. C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, Amsterdam 1977, p. 71.

⁹ Zo bijv. A. Schweizeren K. Barth, vgl. C. Graafland, a.w., p. 61, 62.

¹⁰ Vgl. R.T. Kendall, *Calvin and English Calvinism to 1649*, Oxford 1979, p. 38: 'It seems that **Beza's** doctrine of faith substantially **diverges** from that of **Calvin**; the **difference** is not quantitative but **qualitative**'; 'Beza is the architect of a system **fundamentally** different from Cal-

vin's'; W. Kickel, *Vernunft und Offenbarung bei Theodor Beza*, Neukirchen 1967, p. 119: bij Beza zijn Woord en geloof 'als **Subjekt und Objekt** völlig auseinandergetreten'. De zekerheid **rust** niet in het vertrouwen op Gods belofte, maar 'in der rationalen **Vergewisserung** der subjektiven Zurechnlichkeit' (p. 145).

¹¹ Vgl. J.R. Beeke, *Assurance of Faith. Calvin, English Puritanism, and the Dutch Second Reformation*, New York (1991), p. 86: 'For Beza and Calvin, the **critical** point is faith in Christ. **There** are no essential **differences** between their views on assurance, though their **emphases** and methods **vary** considerably - no doubt in some **measure** due to their **being** in different milieus'. R.A. Muller, *Christ and the Decree. Christology and predestination in reformed theology from Calvin to Perkins*, Durham 1986, geeft het verschil zó aan: 'In a **sense**, then, Beza allows more of a separation to occur between the **munus Christi** and the **ordo salutis** than does **Calvin**, to the end that the causal-empirical and **pneumatological** interests of the **ordo** predominate. It is **here**, though only **here**, that **Niesel's** warning concerning the relationship of the **sylogismus practicus** to a predestinarian system counts **against** Beza' (p. 85).

¹² Vgl. C. Graafland, a.w., p. 67. Vgl. ook W. van 't Spijker, 'Enkele aspecten van de theologie van de Nadere Reformatie', in: O.J. de Jong e.a., *Het eigene van de Nederlandse Nadere Reformatie*, Houten (1992), p. 37.

¹³ J.R. Beeke, a.w., p. 81, geeft verschillende citaten als bewijs.

¹⁴ Geciteerd bij C. Graafland, a.w., p. 68.

¹⁵ Vgl. J.R. Beeke, a.w., p. 82; W.J. op 't Hof, *Engelse piëtistische geschriften in het Nederlands, 1598-1622*, Rotterdam 1987, p. 41.

¹⁶ Geciteerd bij J.R. Beeke, a.w., p. 81.

¹⁷ Vgl. het citaat bij C. Graafland, a.w., p. 70, noot 1. Vgl. ook W. Kickel, a.w., p. 117.

¹⁸ J. van Genderen, *Het practisch syllogisme. De sluitrede des geloofs*, Alphen aan den Rijn (1954), zegt: 'Beza, de vriend en opvolger van Calvijn, gaat inderdaad een stap verder dan de Reformator van Genève' (p. 7).

¹⁹ In de Voorrede op de Acta van Dordt worden Calvijn, Zanchius, Beza en Martyr genoemd (*Acta of Handelingen*, p. VI). W. van 't Spijker tekent daarbij aan: 'Zij markeren de weg van de Reformatie naar Dordt' ('Verkiezing en kerk', in: J. Kamphuis e.a., *Hoe staan wij er voor? Actualiteit van het gereformeerd belijden*, Barneveld (1992), p. 156).

²⁰ Vgl. T.D. Smit, *Beza en Nederland, Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*. Nieuwe Serie XLVI, afl. 1, p. 180 e.v.

²¹ W.J. op 't Hof, a.w., p. 611, 612.

²² Jean Taffin wordt meestal gezien als een voorloper van de beweging van de Nadere Reformatie. Voor de invloed van Beza op Taffin, vgl. C. Graafland, a.w., p. 169; W.J. op 't Hof, a.w., p. 80; S. van der Linde, *Jean Taffin. Hofprediker en raadsheer van Willem van Oranje*, Amsterdam 1982, p. 127, 128.

²³ Voor de invloed van Beza op W. Perkins, vgl. W.J. op 't Hof, a.w., p. 322; R.T. Kendall, 'The Puritan Modification of Calvin's Theology', in: *John Calvin. His influence in the Western World*, ed. W. Stanford Reid, Grand Rapids (1982), p. 201 e.v.

²⁴ Het gaat bij **dit** Puritanisme om die stroming, die zich speciaal bezig-hield met de innerlijkheid en de innigheid van de religie. Vgl. voor de verschillende betekenissen van de naam J.R. Beeke, a.w., p. 129.

²⁵ 'W. Perkins was de meest gelezen theoloog tijdens de eerste decennia van de zeventiende eeuw in de Nederlanden' (stelling III bij W.J. op 't Hof, a.w.).

²⁶ Vgl. de samenvattingen bij W.J. op 't Hof, a.w., p. 282; 307. Vgl. ook bijv. W. Perkins, *De staat van een chrjsten in dit leven*, vert. J. van der Haar, Veenendaal (1983), p. 10, 25, 36, 37. R.T. Kendall stelt: 'Moreover, the essence of Perkins doctrine of assurance is in his dependence upon the practical syllogism' (*Calvin and English Calvinism*, p. 70). J.R. Beeke corrigeert deze bewering (a.w., p. 113, 114).

²⁷ Vgl. W.J. op 't Hof, a.w., p. 585. In de bibliotheek van G. Udemans (aanwezig op de synode te Dordt) bevonden zich 20 Latijnse en 57 Engelse geschriften van puriteinse inhoud!

²⁸ Vgl. W. van 't Spijker, *Enkele aspecten van de theologie van de Nadere Reformatie*, p. 39.

²⁹ W. van 't Spijker wijst erop, dat de Nadere Reformatie (begin omstreeks 1600), zich oriënteerde op de Reformatie, ook wat de theologie betreft. Maar deze richtingbepaling vond veelal plaats **via** de gereformeerde Orthodoxie: 'Haar woordvoerders waren de leermeesters van de theologen der Nadere Reformatie' (*Enkele aspecten van de theologie van de Nadere Reformatie*, p. 39, vgl. p. 95).

TOCH LEVEN

'Ik zal zijn als de dauw voor Israël.

Hosea 14 : 6a

Elk land heeft zijn weerspecialiteit. Nederland kent de dominante Zuidwestenwind. De bomen gaan er scheef van staan. Deze wind stuwt de ene na de andere depressie van de Oceaan naar onze streken. De neerslag valt daarom geregeld over het hele jaar. De velden zijn bijna altijd groen.

In Israël is het met de regen heel anders gesteld. 's Winters regent het geducht, maar van mei tot september is neerslag heel zeldzaam. Maanden hoegenaamd droog. Aldoor de zon, die brandt op de velden. Wat moet dat worden met het zomergraan? Komen er wel vruchten aan de bomen? Gaat op de grond niet alles verdorren?

Maar dat valt reuze mee. Dé reden daarvan is de dauw. Een verschijnsel dat ons ook niet onbekend is. Op een mooie zomeravond, zo vlak voordat de duisternis intreedt, trekt een wit kleed over de velden. Ook bij zonsopkomst kan men dit weersverschijnsel waarnemen. Zware lucht slaat neer in de vorm van fijne waterdruppels. Het gras wordt kletsnat. Dauwtrappers weten daar alles van.

In Israël is de dauw nog veel sterker merkbaar. Warme vochtige lucht vanuit de Middellandse Zee stroomt 's nachts landinwaarts. Daar komt deze in botsing met sterk afgekoelde landlucht met als gevolg dat er zich een dichte grondnevel vormt. Dit verschijnsel wordt nog versterkt doordat de lucht moet stijgen.¹ Israël kent heuvels en bergen. Dat is snel te zien aan de landkaart. De verkeersweg van het vliegveld Ben Goerion bij Tel Aviv naar Jeruzalem gaat de hoogte in. Door de stijging wordt de grondnevel intenser.

Deze dauw is ronduit een zegen² voor land en bewoner. Vooral omdat ze zich met name voordoet in de droge zomer. In die periode valt vrijwel geen regen en toch worden nu de planten bevochtigd. Het gras krijgt voedsel. Het vee kan grazen. De mens komkommers kweken. De boomvruchten ontvangen sap voor de groei. Het leven blijft gewaarborgd.

Wat Hosea moest zeggen over de HERE: 'Ik zal zijn als de dauw voor Israël', zal dus hebben aangesproken. De eerste hoorders kenden de zegen van dit natuurverschijnsel. Toch leven. Geen verdord bestaan, maar toekomst. We komen wel door het dal. De zegen komt van Boven. Dat spreekt temeer wanneer we dit woord lezen in z'n tekstverband. De situatie is in alle opzichten benard. El-

lendig. Een volk in ballingschap. Samaria gevallen. Wat moet dat worden? Zal Gods toorn hen helemaal verslinden?

Hosea roept namens zijn Zender op tot bekering (vs. 2vv.). Mensen erken je schuld. Kom er eerlijk voor uit dat je bouwde op aardse hulp. En dat je met die hulp bedrogen uitkwam. Kijk nu de andere kant op. Strek de handen uit naar boven. Naar de levende God. En deze God is verrassend goed. Als de dauw voor droge zomergrond. Er rijpen tóch vruchten. Israël zal bloeien als de schitterende iris en sterk staan als de Libanon (vs. 6b). Ronduit een geschenk. Uitdrukkelijk klinkt dit door in vs. 9: 'aan Mij is uw vrucht te danken'. Een mens moet goed bedenken, van Wie de zegen komt.

Waar Gods zegen wordt begeerd, daar bot leven uit. Geen dor bedrijf meer, maar een rijk bestaan word je deel. Net zó verkwikkend als de dauw.

M.H. de Boer

¹ De bioloog F.J. Buijtel beschrijft dit op beeldende wijze in zijn boeken: *Bijbel en natuur*, p. 59vv. en *Tijden en jaren*, p. 142vv. Wie deze boeken vindt in een antiquariaat doet een waardevolle vondst.

² Zie Gen. 27 : 28 en Deut. 33 : 13.28.

PREKEN OP EEN EILAND?*

U hebt uit de titel van mijn verhaal vast al begrepen dat we nu een uitstapje gaan maken. Ik zeg alleen even nog niet waar het eiland ligt, waarover ik het hebben wil. Ik wil u het eiland beschrijven door de ogen van iemand anders. Daarvoor gebruik ik het verhaal, dat ik hoorde van een gereformeerde jongen van negentien jaar.

Ik noem hem voor het gemak maar even **Martijn**. Hij heeft zes jaar catechisatie gevolgd. Met Pinksteren heeft hij belijdenis gedaan. En in juni haalde hij zijn diploma. En nu zit hij in dienst. Dat is wel even een andere wereld dan de gereformeerde scholengemeenschap. Het is natuurlijk vooral een mannenwereld. Dat merk je bij de pilsjes. Dat hoor je aan de praatjes. Dat zie je aan de plaatjes. Voor een gereformeerde jongen niet eenvoudig om je houding te bepalen.

Misschien kunt u zich voorstellen, dat Martijn in die situatie wat meer uitkijkt naar de zondag dan anders. Want, laten we eerlijk zijn, als je op school zit, heb je er 's zondags niet altijd even veel zin in om naar de kerk te gaan. Nu ziet hij veel scherper wat een geweldig begin van de week het is, als je naar de kerk mag.

Alleen, hij is er de laatste zondagen niet altijd even blij mee. Niet dat de dominee zich er van afmaakt. Je kunt juist merken dat die alles doet om maar duidelijk te maken wat er staat. Maar het blijft zo ver. Martijn vraagt zich soms af: Wat heeft die preek nou eigenlijk met mij te maken en met mijn leven? Ik zit in een andere wereld, waar de vragen op me af stormen. In een wereld waar andere dingen belangrijk zijn dan in de kerk. Maar wat vind ik er van terug in de preek? Het lijkt wel een andere wereld. Het gaat over God, en Hij is ook mijn God. Maar ik merk niet wat dat nu te maken heeft met mijn leven van door de week.

Ziet u langzamerhand, waar het eiland ligt? Voor Martijn speelt de preek zich af op een eiland. De preek is goed, maar hij heeft weinig te maken met zijn turbulente leven van maandag en dinsdag.

En zo zijn er veel meer mensen vandaag, die naar de kerk komen met een hart dat vol is van indrukken, beelden, problemen, vragen, verlangens, die ze door de week hebben opgedaan. En ze willen 's zondags daar iets van herkennen. Ze hopen dat het licht van het evangelie over de situatie van hun leven zal schijnen. En ongetwijfeld: het licht schijnt altijd. Maar soms schijnt het ver buiten hun werkelijkheid.

Dat noem ik preken op een eiland. Natuurlijk zeg ik daarmee niet, dat onze dominees allemaal levensvreemd zijn. Integendeel. En dat hun preken buiten de werkelijkheid staan. Maar ik signaleer een probleem. Dit probleem dat

er genoeg mensen zijn die een groot verschil ervaren tussen de preken van zondag en hun leven van alledag. Vaak een wereld van verschil. En dan kunnen het gemakkelijk preken worden op een eiland. En u weet hoe dat gaat met een eiland. Je moet moeite doen, om er te komen. En als je er niks te zoeken hebt, dan laat je het voor wat het is. Als de preek zo'n eiland wordt, wat betekent het dan nog voor je?

U begrijpt, dat we het hier in Kampen belangrijk vinden om met zo'n probleem bezig te zijn. Als we er ergens aan moeten werken, dat de preken midden in het leven staan, dan hier. Daarom wil ik u een paar gedachten doorgeven die hier leven rond dit probleem.

Ik wil proberen om aan te geven, hoe we minstens op drie manieren een brug kunnen slaan naar dat eiland.

Preken voor je hoorders

Allereerst kan er een brug geslagen worden van de kant van de prediker. Logisch dat we daar beginnen. Want daar ontstaat de preek. Als het echt een preek op een eiland is, ligt het voor de hand, dat we beginnen, waar de preek geboren wordt.

Hoe maak je een preek? Voor veel mensen doemt dan meteen de studeerkamer op. De dominee aan het werk. Rijen boeken in de kast. Een stapel op het bureau. De grondtekst opengeslagen.

Zo ging het eeuwenlang. Zo gaat het nog steeds. Wat staat er in de grondtekst? Wat betekent het? Hoe verklaar ik dit? Vragen waar we heel wat tijd in gestopt hebben. Je zou zelfs kunnen zeggen: Tijden lang hebben we als gereformeerde dominees op de studeerkamer vooral met één vraag geworsteld: Wat doe ik met de tekst? Hoe kom ik van deze tekst naar de preek van zondag?

Maar intussen zijn we toch wel tot de conclusie gekomen, dat er nog een andere vraag belangrijk is: Wat doe ik met de hoorder? Die kerkganger, die onder de kansel zit met al zijn gedachten, die kerkganger is toch ook **belangrijk**, als ik m'n preek maak?

Ik kan niet zomaar op de studeerkamer m'n kruiwagen vol laden met de uitleg, met thema en verdeling en die vanaf de preekstoel de kerkbank inkieperen. Dan wordt het een studeerkamerpreek. En de alledaagse wereld van de kerkganger is dan wel heel ver weg. Inderdaad, een preek op een eiland wordt het dan gemakkelijk.

Daarom heeft een dominee minstens twee vragen, waar hij mee worstelt bij de preekvoorbereiding: Eerst de vraag naar de tekst. Maar tegelijk de vraag naar de hoorder. Want eigenlijk moet de dominee niet van de tekst

naar de preek komen. Hij bewandelt de weg van de tekst naar de hoorder.

We mogen blij zijn, dat die laatste vraag tegenwoordig in de aandacht staat. Met dankbaarheid noem ik in dat verband de naam van mijn voorganger, prof. **Trimp**. Hij heeft met zijn boek *Klank en Weerklank* op dit punt een spa in de grond gezet. En zoals we dat van hem gewend zijn, hij heeft meteen een paar voet diep gegraven. Nu ik voor het eerst op een schooldag spreken mag, stel ik er prijs op publiek te verklaren, dat ik wil verder bouwen op de fundering die hij gelegd heeft.

De vragen van de hoorder, de tegenstem van de aangesproken mens moet ook gehoord worden. Dan kan de preek al haast niet meer op een eiland staan. Dan is er al bij voorbaat een brug gelegd tussen preekstoel en kerkbank.

Preekondersteunende activiteiten

Maar we moeten ook naar de andere kant kijken. Want het zou al te goedkoop zijn, het probleem af te schuiven op de dominees. Die mogen immers ook aan de hoorders vragen hoe zij omgaan met de preek. Mijns inziens ligt hier zelfs een belangrijke oorzaak van het probleem. Ik heb te weinig tijd, om die oorzaken nu breed uit te meten. Maar ik ben ervan overtuigd, dat een belangrijk deel van de vragen opkomt vanuit de secularisatie. Die heeft onder ons hard toegeslagen. En juist dat is een oorzaak van vervreemding. Er ligt een enorm gevaar dat wij in twee werelden gaan leven. De wereld van alledag en de wereld van het geloof. De wereld van door de week en de wereld van zondag. De wereld van je leven en de wereld van God.

Dat is een tweespalt, waar de meesten van ons wel iets van herkennen. In die tweespalt staat niet alleen de preek op een eiland. Maar soms je hele geloofsleven. En dan is de vraag hoe je daarmee omgaat. Je kunt wel tegen de dominee zeggen: Dominee, ik wil graag dat de preek over mij gaat. En de dominee is verstandig, als hij zo'n vraag niet negeert. Maar dat is niet genoeg. Als jij als hoorder daar zelf niet actief in wordt, blijft de preek nog buiten je leven staan.

Ik denk, dat u daar ook wel iets van zult herkennen. Je wilt graag de preek met je meenemen de kerk uit. Maar dat is lastiger dan je denkt. Je probeert het vaak nog wel even, op het kerkplein, of onder de koffie. Maar soms kun je weer heel snel terug zijn in je eigen wereld. En zo blijft de preek alsnog een eiland.

Mijns inziens zijn juist hier activiteiten nodig, die helpen bij de verwerking van de preek. Op sommige plaatsen wordt daar soms al voorzichtig aan gewerkt. Maar het gebeurt nog te veel incidenteel. Vaak is het ook nog te veel afhankelijk van de aanwezigheid en de medewerking van de dominee. Maar het moet ook zonder hem kunnen. Juist hier zouden we naar vastere structuren moeten zoeken. En mijns inziens zouden kerkeraden hier initiatieven moeten nemen.

Dat kan op heel wat manieren. Het is al heel simpel, als er een stencil in de kerk ligt met vier of vijf **punten/vragen** die helpen om door te denken op het bijbelgedeelte, waar de preek over ging. Een goede hulp zou zijn, als er een bijbelleesrooster was, dat aansluit op de preek. Dan blijft het thema de hele week levend. Ieder kan zo in de huiselijke kring bezig zijn met de verwerking van het gepreekte evangelie.

Maar je kunt ook verder gaan. Het werkt ook heel stimulerend, als er een gezamenlijke bijbelstudie op gang komt in het verlengde van de preek. Wat is er mooier, dan dat de gemeente zich gezamenlijk buigt over het gepredikte woord? Het rendement zal er altijd groter van worden. En reken er op, dat op deze manier de gemeente-opbouw gediend wordt.

Preekondersteunende activiteiten zou ik het willen noemen. Zo worden er blijvende bruggen gebouwd van de zondagse preek naar het leven door de week. Het is mijn overtuiging, dat we daar veel meer naar toe moeten. Het zou ons helpen om als kerk in een geseculariseerde wereld heel concreet te leven met en uit het evangelie.

Het Woord wone rijkelijk in U

En daarmee ben ik eigenlijk al aan het derde element toe. Ik denk namelijk, dat ook op een andere manier de preek een beetje op een eiland terecht kan komen. **Namelijk** door de manier waarop we tegen de preek aankijken.

Voor veel mensen is de preek de exclusieve plaats, waar we het Woord van God horen. En zo spreken we er ook wel eens over. 'In de preek krijg je het geestelijk voedsel dat je nodig hebt', en: 'Je moet toch voor zeven dagen genoeg **krijgen**'. Dat zijn uitdrukkingen die de preek op een heel exclusieve plaats zetten. Ergens apart van de rest van het leven.

Ik kan u verzekeren dat studenten het wel eens moeilijk hebben met zo'n uitdrukking. De kansel is toch niet de enige plaats, waar het Woord naar ons toe komt? De dominee is toch niet de enige die het evangelie brengt? En toch beleven mensen het wel eens in die sfeer. Dat de dominee toch min of meer exclusief op de kansel het Woord brengt.,

Maar dan wordt de preekstoel haast vanzelf een eiland. En de dominee voelt zich er wat eenzaam onder. Wat een last, als hij dat alleen moet dragen. Zou je je geen roepende in de woestijn gaan voelen?

U voelt wel aan, dat je op die manier tegen het ambt kunt gaan opzien. En dat gebeurt soms ook wel. U kunt zich dat misschien wel voorstellen. Dat is dan ook een extra reden om een brug naar het eiland te leggen. U voelt, dat ik met die eerste twee elementen geprobeerd heb om daar alvast een beetje naar toe te werken.

De studeerkamer van de dominee mag geen afgesloten eiland zijn. Hij moet de vragen van de gemeente kennen. En eigenlijk moeten de studenten hier dat al leren, dat ze met hun preektekst de gemeente in moeten. Het zijn de concrete hoorders in de kerkbank, aan wie het evangelie

gebracht moet worden. Dat is dus een opgave aan de prediker: Ken je hoorders.

Maar direct in het verlengde daarvan ligt de opgave aan de hoorders: **Weest** u concreet bezig met de verwerking van de preek. Dan zal de bediening van het Woord hoe langer hoe meer midden in de gemeente komen te staan. En daar wil het ook gehoord worden. Het Woord klinkt niet alleen op de preekstoel. Het wone rijkelijk in U, schrijft Paulus aan de gemeente van Kolosse, zodat U elkaar leert en terechtwijst (Kol. 3 : 16).

Daar mogen we aan werken. Wij willen dat hier doen samen met de aanstaande dominees. U kunt dat thuis doen in uw eigen gemeente. Moge de Here daar zijn zegen op geven. Dan zal de preek geen eiland meer zijn, waar je makkelijk omheen kunt. Want dan wordt het evangelie steeds meer een vasteland, grond onder de voeten, waar de kerk in deze wereld thuis is bij God.

C.J. de Ruijter

* Dit is de tekst van de toespraak die ik op de schooldag heb gehouden.

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

1 ex.:	ƒ	3,15
2 ex.:	ƒ	5,60
3 ex.:	ƒ	8,25
4 ex.:	ƒ	10,10
5 ex.:	ƒ	11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

WAT IS EIGENLIJK EEN KERKLIED? I

p

O zaterdag 5 juni j.l. werd in Spakenburg een studiedag voor plaatselijke liturgiecommissies gehouden. Eén van de workshops ging over het kerklied. Een schriftelijke versie van het referaat werd gepubliceerd in het augustusnummer van **Orgeldienst**, het orgaan van de Vereniging van Gereformeerde Kerkorganisten (VGK). Van diverse zijden drong men aan het artikel ook in **De Reformatie** te plaatsen om zo een breder publiek te bereiken dan alleen organisten, liturgiecommissies en kerkeraden. Dit advies volg ik op, zij het met enige schroom omdat een aantal zaken uit de lezing in andere bewoordingen en vanuit andere invalshoeken al eens in dit blad aan de orde zijn gesteld. De lied-voorbeelden uit deze artikelen werden tijdens de workshop door de bezoekers gezongen. De voorbeelden kunnen ook in deze artikelen eigenlijk alleen hun werk doen wanneer ze gezongen worden.

Het is voorstelbaar dat de titel van dit artikel bij menig-een de stille hoop doet leven hier eindelijk eens klip en klaar te lezen wat een **kerklied** eigenlijk is. Zij moeten toch **teleur** gesteld worden, want het antwoord op de vraag 'Wat is eigenlijk een kerklied?' luidt wat mij betreft: 'Ik zou het niet weten'. Dat wil zeggen: het is onmogelijk een aantal waterdichte en keiharde criteria aanreiken, waarmee u zonder problemen kan bepalen of een lied nu wel of niet een **kerklied** is. De vraag hoe een kerklied eruit ziet, is niet als een wiskundige som even op te lossen. Je kunt onmogelijk een x-aantal kenmerken op een rijtje zetten en vervolgens de logische conclusie trekken: dat is een **kerklied** en dat is geen kerklied. Wanneer het zo eenvoudig lag, zouden we in een klap van een moeilijke materie verlost zijn.

Je zou kunnen vluchten in een wat algemenere definitie. In dat geval zou je kunnen stellen dat een **kerklied** het lied is dat in de kerkdienst gezongen wordt. Dus: het lied dat in de officiële gezangboeken voorkomt. Dat lijkt een

aardig sluitende definitie, maar is het toch niet. Het lied 'Is dat, is dat mijn Koning' van Jan Scharp staat momenteel niet in het *Gereformeerd Kerkboek* en ook niet in het *Liedboek voor de Kerken*. Dat zou dus in onze tijd geen **kerklied** zijn. Maar in vrijwel alle officiële bundels van voor 1940 stond het lied wel in de kerkboeken en was dus in die tijd: een kerklied. Een ander voorbeeld: het gezang 'Ontwaakt gij die slaapt' staat wel in het *Liedboek*, maar niet in ons kerkboek. Is dat nu wel of geen 'kerklied'?

Het probleem is ook zo moeilijk omdat we inmiddels zo'n twintig eeuwen kerkliedgeschiedenis achter de rug hebben. Dat betekent dat het **kerklied** in de loop der tijden zich in tal van verschijningsvormen gepresenteerd heeft. Als we het hebben over het **kerklied**, dan hebben we het over de hymnen van Ambrosius en Prudentius, maar ook over bijvoorbeeld de liederen van Isaac da Costa. Tussen die liederen bestaat een wereld van verschil, maar we plegen ze allemaal 'kerklieiden' te noemen.

Onze vraag is des te moeilijker te beantwoorden omdat er nogal wat liedgenres zijn, die zich bedienen van geestelijke teksten, maar niet voortkomen uit de kerkliedtraditie. Wanneer we ons tot onze tijd beperken, hoeft u de E&R-bundel maar open te slaan om zien dat er naast kerkliederen, nog talloze andere geestelijke **liedgenres** bestaan. Hoe kun je de genres onderscheiden? En misschien nog wel belangrijker: waarom zou het ene lied wel in de kerkdienst gezongen mogen worden en het andere niet? Of om het allemaal nog ingewikkelder te **maken**: waarom kan de ene muziekstijl wel en de andere niet bij een kerkliedtekst functioneren? Hoe bepaal je dat en hoe kun je dat duidelijk maken. Ik zal hier nog op terugkomen.

Een laatste reden waarom ons onderwerp niet eenvoudig is, is de volgende. Het lied – zowel het geestelijke als het wereldlijke – hangt nauw samen met allerlei religieuze, maatschappelijke processen en situaties. Dat het opwekkingslied in de vorige eeuw in Amerika en Engeland zo grote opgang maakte, hangt ten nauwste samen met het dorre kerkelijk klimaat waarin de kerk in die landen verkeerde. Men zocht naar nieuwe geestelijke impulsen, een geestelijke rivival. De liederen die men bij de massale bijeenkomsten gebruikte, waren dan ook allereerst gericht op het opwekken van geestelijke emoties. De liederen moesten als het ware fungeren als paardemiddel om het vastgelopen religieuze leven van de mensen los te weken. Je vindt dat terug in zowel de teksten als melodieën van deze liederen.

Zoiets merk je vandaag de dag eigenlijk ook: de populariteit van de gospelsongs hangt ten nauwste samen met de behoefte naar meer 'beleving', meer 'enthousiasme' en 'ervaring' van het geloof. Kortom: de keuze voor liedgenres is zeker niet alleen een kwestie van smaak. Het heeft ook te maken met onze wensen, gedachten, ervaringen op religieus en maatschappelijk gebied.

Buitenmuzikale zaken

Bij ons onderwerp komen we dus al gauw terecht op vraagstukken, die de inhoud en vormgeving van het kerk-

lied niet direct raken, maar wel van groot belang zijn. Allereerst demotie dat we te maken hebben met het lied van de *kerk*. Dat wil zeggen: we hebben te **maken** met het lied dat de kerk de **eeuwen door** gezongen heeft. Wanneer we dus iets willen zeggen over hoe een **kerklied** eruit moet zien, dan komen we automatisch in aanraking met de vraag in hoeverre we iets met het verleden te maken hebben.

Mijn stelling is dat de kerk zich te allen tijden verbonden moet weten met de kerk die was, die is en die zijn zal. Het gaat immers om een algemene apostolische kerk. Anders gezegd: de kerk op aarde bestaat al iets langer dan ons en zolang de wereld bestaat zal zij na ons op aarde voortbestaan. Bovendien zou ik naar voren willen brengen dat het primaire doel van de kerk de lofprijzing is. De ene kerk bestaat om Gods grote daden op aarde te vieren, te belijden en te verkondigen. Dat het lied daarbij door de eeuwen een middel bij uitstek geweest, behoeft geen betoog. Net zo goed als het gaat om één kerk van alle tijden, gaat het om één lofprijzing en één lied van alle tijden.

Je kunt de kerk en haar lied vergelijken met een ketting die uit talloze schakels bestaat. Wij zijn slechts een kleine schakel in een grote **ketting**. Maar ondanks het feit dat we maar een schakel zijn, hebben we wel een grote verantwoordelijkheid: Wanneer een schakel knapt of het laat afweten, 'breekt een ketting. De schakeltjes, die voor de breuk kwamen, **hebben** dan tevergeefs hun best gedaan de ketting heel te houden. Kort geformuleerd: we hebben verantwoordelijkheid ten opzichte van het **kerklied** zoals dat uit het verleden tot ons komt.

Algemene kenmerken

Maar: 'wat is eigenlijk een kerklied?' Ik wil een paar algemeen belangrijke punten proberen te noemen. Het is helaas niet mogelijk om bij die punten uitgebreid stil te staan. Over elk punt zou je een boek kunnen schrijven. Hier en ~~daar~~ zal ik wel trachten aan de hand van voorbeelden het een en ander te verduidelijken.

A. Binding met het verleden

Het eerste punt, dat ik wil noemen, is dat een goed kerklied op één of andere manier verbonden is met de kerkliedtraditie. Wie de historie induikt, ontdekt dan ook dat het zo eigenlijk altijd gewerkt heeft. Men was zich ervan bewust dat er een traditie voortgezet moest worden. Hoeveel eigen inbreng men ook had, steeds blijkt dat het **kerklied** uit bepaalde periode voortbouwde op wat was. Zo werkt het **trouwens** op zeer veel terreinen van creatieve activiteiten: een dichter, componist, schilder of beeldhouwer kruipt door het verleden heen. En aan hetgeen hij daar tegenkomt, voegt hij het zijne bij. Hij bouwt voort op hetgeen was. Zo is het ook gegaan in de kerkliedgeschiedenis. Men bouwde voort op hetgeen was.

Als voorbeeld is te wijzen op onze Geneefse melodieën. Hoe specifiek renaissancistisch de melodieën ook zijn, ze hebben duidelijk binding met het **kerklied** uit de eeuwen van voor 1500. Daarbij kunt u onder andere denken aan

het gebruik van de zogeheten kerktoneelsoorten. Die toneelsoorten waren rond 1550 op zich al aan het verouderen. Toch werden ze doelbewust in de calvinistische kerk gebruikt: men wilde binding houden met het verleden.

Ook in onze tijd worden eigentijdse melodieën geschreven die een goede voortzetting zijn en willen zijn van de oudkerkelijke traditie. Men raadplege daarvoor bundels als het *Liedboek voor de Kerken* of *Zingend Geloven*.

Kortom: het **kerk lied** heeft per definitie binding met haar verleden. Niet vanuit de gedachte dat de kerk conservatief traditioneel moet zijn, maar vanuit de gedachte dat er een kerk van alle tijden is en er dus ook een lofprijzing van alle tijden is.

B. Gedenken en verkondigen

In een goed **kerk lied** draait het direct of indirect om het gedenken en verkondigen van Gods daden. Je kunt het ook anders zeggen: in het **kerk lied** is het centrum: God en het werk van Jezus Christus. Het klinkt wellicht logisch, maar we hebben in de geschiedenis hele perioden gehad waarin nogal liederen werden gemaakt waarin dit niet het geval was.

Ik doel bijvoorbeeld op de 18de/19de eeuw toen het rationalisme en piëtisme hun invloed op het **kerk lied** deden gelden. Daarvan twee voorbeelden

Hieronder staan een aantal verzen van Gezang 78 uit de *Evangelische Gezangen* (1806). De auteur is Jan **Scharp**, die ons bekend is als dichter van bijvoorbeeld 'Alle roem is uitgesloten'. Het lied moet gezongen worden op de melodie van Psalm 100. uiteraard isoritmisch.

*Komt, Christnen! toont met woord en daad
Dat, wie de ware godsvrucht smaadt,
Een Christen zonder huichlarij
Altijd de beste burger zij.*

*Zich zijner roeping steeds bewust
Werkt hij in zijnen kring met lust;
Hij streeft naar grootheid, geld, of goed,
Nooit hooger, dan hij streven moet.*

*Zoo, vlijtig in zijn eigen werk,
Jaagt hij naar rang in Staat, noch Kerk
Wat God hem geef', of wat hij miss',
Hij schaamt zich nooit hetgeen hij is.*

U merkt dat het in dit lied niet bepaald draait om het gedenken en verkondigen van Gods daden. Dit lied vertelt ons hoe een ware christen als goed burger behoort te leven. Het lied is een goed voorbeeld van de invloed die het rationalistisch denken heeft gehad op het kerk lied.

Het tweede voorbeeld betreft een lied uit de bundel *De Lofzangen Israëls*, waaronder *de Heere woont* van Jakob Groenewegen. De bundel, die uit twee delen bestaat, bevat grotendeels liederen van ds. Johannes Groenewegen (1709-1764), een broer van Jakob. De liedbundel werd zeer populair, tot in onze eeuw toe. De liederen zijn in ze-

kere mate te zien als een voortzetting van de liederen van Jodocus van Lodensteyn. In de tweede bundel staat een lied bij Romeinen 7 : 23. Van de 14 verzen drukken wij drie af:

*Wat ben ik vol van zond' en schuld,
Wat is mijn harte steeds vervuld,
Met werelsch zorg en ijdelheden,
Ik voel een wet in mijne leden,
Die tegen 't licht en leven strijdt,
Door 's Heeren Geest in mij geleid,
Ik zit gedurig in de banden,
Ik vrees mijn scheepje zal nog stranden*

*Mijn hart wordt dikwijls weggevoerd
Door duizend dingen, en beroerd,
Ik leef en zweef in vele dingen,
En kan mijn harte niet bedwingen.*

*Ik voel een zondig hartsgestel
Van binnen en een zielsgekwel,
Een neiging tot verdorven dingen
En zonden die mij ligt omringen.*

In dit lied zit geen woord onschriftuurlijkheid, maar toch is het geen lied van de kerk. Centrum in dit lied is namelijk niet: God en het werk van Jezus Christus. Centrum is: de toestand waarin de ziel van de zanger verkeert.

C. Poëzie en muziek ontplooiën

In een goed **kerk lied** worden taal en muziek als schepingsgaven ontplooit. Dat wil zeggen: een **kerk lied** heeft zowel poëtisch als muzikaal enig niveau. Dat een **kerk lied** dat moet hebben, leidt ik heel eenvoudig af uit de liederen die in de Bijbel staan. Ik hoef geen betoog te houden dat bijvoorbeeld de psalmen poëtisch hoogwaardige teksten zijn.

Poëtische en muzikale kwaliteit zijn onontbeerlijk voor de zeggingskracht van een lied. Heel concreet: dat bijvoorbeeld Psalm 90 en 103 uit de IKB zo populair zijn, heeft zonder twijfel ook te maken met het hoge poëtische gehalte van de berijmingen. De zeggingskracht van deze liederen is uitzonderlijk hoog. Het is misschien wel goed hier te benadrukken dat poëtische en muzikale kwaliteit niet gelijk staat aan 'moeilijk'. Het gaat erom dat in een **kerk lied** elk woord, elk noot als het ware gewogen is en precies op de goede plaats staat. Het gaat erom dat op het juiste moment het juiste woord en de juiste toon klinkt.

D. Relatie tekst-melodie

In een goed **kerk lied** werken tekst en melodie elkaar niet tegen, maar versterken zij elkaar. We komen hier dus te spreken over de relatie tekst en melodie. Het is zinvol allereerst te onderstrepen dat het niet onbelangrijk is welke melodie bij welke tekst gebruikt wordt. Een melodie is namelijk nooit 'neutraal'. Die wijsheid reikt de geschiedenis ons aan. We zien namelijk dat veranderingen in de

liedteksten ook altijd op een of andere manier in de melodieën zijn waar te nemen. Dat geldt trouwens voor de hele muziekgeschiedenis: muziek ontkomt nooit aan veranderingen in maatschappij, religie en levensopvattingen. Zo kunnen bijvoorbeeld de expressionistische werken van **Arnold Schönberg** alleen maar begin deze eeuw geschreven zijn. Ze passen in de toenmalige cultuur en zijn zonder die cultuur ondenkbaar.

Zo is het ook met kerkliedmelodieën: wanneer in het **kerklied** van de 18de eeuw de mens en zijn wegen tot bekering in het middelpunt komen te staan, heeft dat consequenties voor zowel de tekst als de melodie. Beide gaan zich richten op het opwekken en vertolken van emoties.

Een melodie is nooit 'neutraal'. Ook omdat een melodie de tekst altijd op een of andere manier interpreteert. Het is niet onbelangrijk welke melodie je bij een tekst gebruikt. Dat wordt bijvoorbeeld duidelijk wanneer we de tekst van 'Daar juicht een toon' gaan zingen op de melodie van Gezang 39 'O grote Christus eeuwig licht'.

*Daar juicht een toon, daar klinkt een stem,
Die galmt door gansch Jeruzalem;
Een heerlijk morgenlicht breekt aan,
De Zone Gods is opgestaan.*

Iets dergelijks doet zich ook voor wanneer u bijvoorbeeld Gezang 39 zingt op de melodie van Gezang 12 ('Dit is de dag die God ons schenkt'):

*O grote Christus, eeuwig licht,
niets is bedekt voor uw gezicht,
die ons bestraalt waar wij ook gaan,
al schijnt geen zon, al licht geen maan.*

De melodie van Gezang 12 kan moeiteeloos gezongen worden bij Gezang 39, maar toch botst er iets. De tekst vraagt om een melodie met een gebedskarakter, maar de melodie van Gezang 12 is nogal trompetachtig. Wanneer we de tekst van Gezang 12 op de melodie van Gezang 39 zingen, merken we dat het proclamerende van de tekst behoorlijk om zeep geholpen wordt:

*Dit is de dag die God ons schenkt,
waaraan thans ieder christen denkt,
hem viere, wat in 't groot heelal
door Jezus is en wezen zal.*

Een melodie kan veel doen met een tekst. Een voorbeeld van hoe een melodie de tekst in een bepaald kader kan plaatsen is Gezang 11. Wanneer we het over de tekst uit Lucas 2 hebben, wordt vaak terecht opgemerkt dat het bij 'de vrede op aarde' niet om een zoetsappige, horizontalistische vrede gaat. De engelen **proclameren** dat door Christus' geboorte de band tussen God en zijn kinderen weer hersteld **is**. Het gaat niet om een bede om het uitblijven van oorlog.

Kortom: er is geen enkele reden om daar over een aardse

vrede te zwijmelen, in de trant van 'och, dat wij ooit nog eens lief voor elkaar zijn'. Vanuit deze gedachte zou je dus mogen verwachten dat de melodie op die plaats de tekst dan niet in een dergelijk kader plaatst. Dat de melodie de woorden 'vrede op aarde' dus niet tot een zoetige aangelegenheid maakt. Dat gebeurt in de melodie van Gezang 11 nu net wel. Je hoorde vroeger (?) veel organisten die bij deze woorden zachter gingen spelen. Muzikaal gezien is dat heel logisch: de melodie vraagt daar om. Het gevolg is echter wel dat de woorden 'vrede op aarde' daardoor een gebedsachtig karakter **krijgen**; de melodie zorgt ervoor dat we op een wat gezapig **manier** zingen van de 'vrede'.

J. Smelik

BOEK- EN KANTOORBOEKHANDEL
Nugteren

Uw boekhandel
voor o.a.:

- catechisatie-uitgaven
- schetsenmateriaal
- (huwelijks)bijbels
- belijdenisgeschenken
- met **getallenkortingen**
- en gratis inlegvellen

Singelpassage 11
9401 JB Assen
tel. 05920-16190
b.g.g. en 's avonds: 10910

In de serie cahiers van 'Woord en Wereld'
verschijnt binnenkort:

Over het GPV en het GSEV

door J. v.d. Jagt (oud-vz.GPV en oud-lid van de 1e kamer)
Vragen als: 'Moet het z.g. gesloten karakter van de geref. organisaties gehandhaafd blijven?' komen aan de orde.
Bent u nog geen abonnee? Bestel dan spoedig.
Uitgeverij 'Woord en Wereld', G. Flinkstraat 38,
3351 VH Papendrecht, tel. 078-1 59733

MARIA VAN HONGARIJE EN DE KUNST VAN DE 16E EEUW

Musea in Utrecht en Den Bosch brengen dit najaar een omvangrijke tentoonstelling over het leven van koningin Maria van Hongarije (1505-1558), plaatsvervangster van keizer Karel V in de Nederlanden van 1531 tot 1555.

In de 16e eeuw regeerden drie vrouwen als landvoogdes over de Nederlanden: Margaretha van Oostenrijk, Maria van Hongarije en Margaretha van Parma. De laatste is vooral bekend vanwege haar rol in de politieke en religieuze verhoudingen aan het begin van de opstand tegen Spanje in de tweede helft van de eeuw. Haar beide voorgangers lijken vergeten te zijn.

Een werkgroep van de Universiteit van Amsterdam verdiepte zich in het leven van die onbekende Maria van Hongarije. Er kwam zoveel historisch materiaal boven water, dat de tentoonstelling over twee locaties moest worden verdeeld. In het Catharijneconvent in Utrecht ligt het accent op de religieuze drijfveren van Maria's handelen, haar politieke stellingnames en haar plaats in het geheel van de historie van Hongarije, de Nederlanden en de Habsburgse dynastie. Het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch, in tegenstelling tot het uit de middeleeuwen stammende Utrechtse museumcomplex uitgerust met een moderne en ruime expositieruimte, toont de soms omvangrijke kunstwerken die rond het hof en in opdracht van de vorstin en haar familie tot stand kwamen.

Portret

In Utrecht hangt het portret van een piepjonge Maria van Habsburg, zuster van Karel V en Ferdinand van Oostenrijk, uit 1520. Het is gemaakt door een van de schilders aan het Oostenrijkse hof, Hans Maler. Maria was 14 jaar toen ze voor deze kunstenaar poseerde. Maler heeft boven haar hoofd de tekst 'Maria Regina' (Koningin Maria) aangebracht, omdat ze was uitgehuwelijkt aan de jonge Hongaarse koning Lodewijk II. Dit huwelijk, dat door keizer Maximiliaan al geregeld was voordat de Hongaarse vorst ook maar geboren was, werd in januari 1522 ingezegend. Er was zelfs sprake van een dubbelhuwelijk, want vlak ervoor, in mei 1521, trouwde Maria's broer Ferdinand met Lodewijks oudere zuster Anna. Op de tentoonstelling hangt ook van deze 'Anna Regina' een portret, uit hetzelfde jaar, van dezelfde schilder en met een soortgelijke, maar gespiegelde vlakverdeling. Zelfs de maten komen nagenoeg overeen, zodat men nu voorzichtig aanneemt dat beide werken **elkaars** pendant zijn. Vermoedelijk zijn ze gemaakt om cadeau te doen aan de toe-

Hans Maler, Maria van Hongarije, 1520 (Burlington House, Londen).

komstige huwelijkspartners.

Van vorstelijke personen bestaan meestal meerdere portretten. Zo staat er in de catalogus die de tentoonstelling begeleidt, op paginagroot formaat een schilderij met haar beeltenis uit 1524. Helaas is het paneel niet op de tentoonstelling aanwezig. Bij het zien van dit portret realiseerde ik me dat ik de voorstelling kende. In m'n platenkast heb ik een dubbelepee met muziek van Thomas Stoltzer (ca. 1480-1526). Het is een opname uit 1975 met onder andere 'Die vier deutschen Psalmen'. Stoltzer componeerde de muziek voor de door Luther verzorgde Duitse vertaling. Een unicum voor die tijd, kerkmuziek in de volkstaal. En nog meer bijzonder: de componist was in dienst van Lodewijk en Maria van Hongarije en schreef zijn vier psalmbewerkingen in opdracht van zijn vorstin. Het portret van de 'jongeman' op de hoes, met het jaartal 1524, is niet een te jong uitgevallen componist Stoltzer, maar de beeltenis van Maria van Hongarije.'

De slag bij Mohács

Maria van Hongarije voelde veel voor de **kerkhervormen-**de opvattingen van Maarten Luther. Zij bracht haar hofcomponist Stoltzer met Luthers bijbelvertaling in contact en haalde hervormingsgezinde en humanistische raadgevers en geleerden naar haar hof. Een openlijke keuze voor de Reformatie bleef uit, wellicht doordat de politieke ontwikkelingen in Europa de godsdienstige ontplooiing van deze vorstin inhaalden.

Het jaar 1526 werd een ramp voor Hongarije. Vanuit een kerkhistorische invalshoek heeft J. Kamphuis daar al eens op gewezen in dit **blad**.² In augustus van dat jaar versloeg de Turkse sultan Suleyman II het Hongaarse leger bij Mohács. Een groot deel van Hongarije kwam onder Turks bestuur. Koning Lodewijk sneuvelde en koningin Maria vluchtte met haar hofhouding uit Boedapest weg.

Zowel Luther als **Erasmus** droegen een boek op aan de jonge weduwe. De reformator was al begonnen aan een verklaring van vier Psalmen met het doel Maria aan te sporen in de volharding van het bevorderen van het heilige Woord van God in Hongarije. Na de dood van haar man werkte Luther zijn boekje verder uit als troost voor de vorstin. De grote humanist schreef een werkje, *De christelijke weduwe*, waarin hij Maria het leven van weduwen uit (vooral) de bijbel ten voorbeeld stelt. In de passages over Lodewijk en Maria maakte hij overigens enkele blunders, omdat hij kennelijk niet goed geïnformeerd was.

In 1530 wendde Maria zich persoonlijk tot Luther met enkele vragen. Het komt hier op neer dat ze de mogelijkheid wilde openlaten, persoonlijk de nieuwe leer aan te hangen maar in het openbare leven zich te conformeren aan de roomse leer. Luther reageerde met een scherp nee, wellicht daarmee hopen op een definitieve keuze van Maria voor de Reformatie. Direct daar overheen, in januari 1531, kwam haar broer **Karel V** met het dringende verzoek het regentschap over de Nederlanden op zich te nemen. Dit laatste heeft ertoe geleid dat Maria van Hongarije zich op politieke gronden uiteindelijk heeft geconformeerd aan de kerk van Rome.

Renaissance

Vanuit kunsthistorisch oogpunt is Maria van Hongarije van belang voor de ontwikkeling van de renaissance-kunst in de Nederlanden. Vanuit haar hof te **Brussel** verleende zij opdrachten aan kunstenaars in heel Europa. De pracht en praal had mede ten doel de verheerlijking van het **Habsburgse** huis. De paleizen van de regentes waren schatkamers: portretten, wandtapijten, beelden en reliëfs, goud- en zilverwerken, verluchte handschriften en juwelen.

Dat ondertussen de plakaten tegen de protestanten, zowel lutheranen als wederdopers, werden aangescherpt, is de wrange keerzijde van de medaille. Maria zelf bleef humanistisch denken. Van daaruit probeerde ze al te scherpe maatregelen tegen de ketters te verzachten. Ze pelgrimeerde zelfs naar het geboortehuis van **Erasmus** in Rotterdam. Haar belangstelling voor het humanisme werd de motor voor het ontstaan van een sterke rooms en Habsburgs ge-

Ontwerp Pieter Coecke van Aelst, *Paulus voor Agrippa*, uit de serie: *De geschiedenis van de apostel Paulus, 1535-40* (Kunsthistorisch Museum, Wenen).

tinte renaissancebeweging. In een typisch renaissancestisch wandtapijt (in Den Bosch te bewonderen), met figuren in klassieke houdingen en een aan voorbeelden uit de oudheid ontleende architectuur, zien we de apostel Paulus voor Agrippa, Bernice en **Festus** zich op de keizer beroepen. Een thema dat het Habsburgse huis welgevallig was: 'Bij monde van een apostel van Christus [krijgt] het gezag van de wereldlijke overheid in het algemeen en dat van de keizer in het bijzonder bij bestuur en rechtspraak het **pri-**maat toegekend boven de macht van de geestelijkheid', aldus Bob van den Boogert in de catalogus.

De tentoonstellingen in Utrecht en Den Bosch tonen een schat aan kwalitatief goede kunst. Maar gezien tegen de maatschappelijke, politieke en vooral religieuze verhoudingen uit die tijd is de inhoud van die kunst, zeker voor protestanten, enigszins pijnlijk. Maar dat is een aspect dat op de exposities en in de catalogus nauwelijks aan de orde komt.

J.M. de Jong

N.a.v. tentoonstelling *Maria van Hongarije, Koningin tussen keizers en kunstenaars, 1505-1558*. Te zien tot 28 november 1993 in zowel het Catharijneconvent te Utrecht als het Noordbrabants Museum te Den Bosch. Een gecombineerd toegangsbiljet kost f 15,-. Wie een tentoonstelling bezoekt, betaalt f 10,-. De catalogus kost f 49,50.

¹ Het betreft de dubbelelpee 'Die vier deutschen Psalmen', uitgevoerd door Capella Antiqua München onder leiding van Konrad Ruhland, met behalve deze vier psalmbewerkingen nog andere composities, zoals een liedbewerking waarin de namen van het Hongaarse koningspaar verwerkt zitten (Seon Serie, Dokument & Meisterwerk, ABC Records; nr. ABCL-67003/2). Volgens Lothar Hoffmann-Erbrecht, de auteur van de hoestekst, is Stoltzer in 1526 tijdens een reis van Boedapest naar Praag verdronken in de rivier de Taja. De catalogus van de hier besproken tentoonstelling meldt dat over Stoltzers loopbaan na 1526 niets bekend is (blz. 60).

² 'Overwegingen bij de slag van Mohács, 29 augustus 1526', in: *De Reformatie*, 51e jrg., nrs. 41-46.

VERHUIZENDE KERKLEDEN

Aan personen die verhuizen naar het ressort van een andere kerkelijke gemeente wordt op hun verzoek een attestatie verstrekt.

Dit attest behoort dan door het belijdend lid te worden ingeleverd bij de nieuwe kerkeraad. Doopattestaties van alleenstaande doopleden worden direct van de ene kerkeraad naar de andere gestuurd.'

Zo is althans in onze kerken de stand van zaken.

De mogelijkheid is zo ook aanwezig dat belijdende leden hun attesten niet – of ergens anders – inleveren. Ook doopleden kunnen van een verhuizing gebruik maken om de kerk te verlaten.

Cijfermatig is het aan de hand van de in de landelijke jaarboeken gepubliceerde statistieken na te gaan in hoeverre dit gebeurt.

Voor dat onderzoek hebben we gebruik gemaakt van het materiaal dat in de laatste vijf 'jaarboeken' – van de Gereformeerde Kerken (vrijg. en syn.), van de Nederlands Gereformeerde Kerken en van de Christelijke Gereformeerde Kerken – is vermeld.²

We moeten wel een langere periode bezien, omdat het nemen van een periode van een jaar het risico in zich draagt dat er onzuivere factoren gaan meespelen. Rondom de jaarlijkse teldatum is er immers altijd nog wel een aantal attesten in handen van verhuizende gemeenteleden.

Het cijfermateriaal strekt zich dus uit over vijf jaren – maar onderstaande cijfers zijn wel gemiddelden over die vijf jaren.

	naar zusterkerken vertrokken		
	doopl.	bel.l.	totaal
Geref. (vrijg.;	2052	3897	5949
Geref. (syn.)	12254	12123	24377
Ned. Geref.	187	406	593
Chr. Geref.	554	739	1293

Zoals te verwachten is ligt in het algemeen het aantal ingeleverde attestaties beneden het aantal verstrekte.

In onze eigen kerken is het effect cijfermatig niet waarneembaar.

In de Chr. Geref. Kerken wordt blijkbaar bijna twee procent van de afgegeven attestaties niet ingeleverd en bij de Ned. Geref. Kerken is dat bijna zes procent.³

Bij de Geref. Kerken (syn.) is dat percentage zelfs ruim negen. Een van de elf verstrekte attestaties wordt daar niet op de gewenste wijze weer ingeleverd. Ieder jaar verdwijnen er alleen op deze manier al ruim 2000 leden.⁴

Er is nog iets uit het statistische materiaal dat de aandacht verdient. In onderstaande tabel zijn in de meest rechtse kolom de percentages weergegeven van de kerkleden die in het laatste jaar verhuisden – de cijfers zijn enigszins afgerond.

In de beide linkerkolommen vinden we de huidige zieltallen en de totale aantallen in het laatste jaar afgegeven attestaties.

	zielen tal	aange- vraagde att.	percen tage
Geref. Kerken (vrijg.)	118400	5800	4,9
Geref. Kerken (syn.)	764000	22000	2,9
Ned. Geref. Kerken	29300	510	1,7
Chr. Geref. Kerken	75700	1150	1,6

Het valt onmiddellijk op dat de leden van onze kerken drie keer zo vaak verhuizen, als de leden van de Ned. Geref. en Chr. Geref. Kerken.

En dat is toch wel frappant!

Over het 'waarom' daarvan is wel iets op te merken.

Wat de Ned. Gereformeerden betreft kan worden gewezen op het feit, dat het aantal gemeenten daar (94) ongeveer drie keer zo klein is als het aantal bij ons (265). Je kunt daar dus meer verhuizen dan bij ons zonder onder een andere plaatselijke kerk te gaan ressorteren. Voortgaande kerkinstituering leidt immers tot het moeten verstrekken van meer attestaties. Wat de Chr. Gereformeerden betreft ligt de zaak wel anders.

Het aantal gemeenten daar is niet zo erg veel kleiner dan bij ons (het zijn er daar 186).

	uit zusterkerken ingekomen		
	doopl.	bel.l.	totaal
	2068	3883	5951
	10717	11420	22117
	170	385	555
	533	737	1270

Ongetwijfeld speelt daar een rol dat veelal de grenzen tussen de plaatselijke kerken poreus geworden zijn.

Dat blijkt ook onomwonden uit hun Jaarboek. Zo ressorteren onder de kerk te Amersfoort o.a. leden uit Baarn, Bunschoten, Driebergen en Soest – en onder Bunschoten ressorteren o.a. leden uit Amersfoort, Baarn, Eemdijk en Nijkerk – en dat zijn dan allemaal plaatsen waar een zelfstandige Chr. Geref. kerk is.

Trouwens: ds. J.H. Velema heeft daar bewogen en kritisch over geschreven in zijn boekje *Wie zijn wij?*

Onder ons is het gelukkig vaste regel dat je daar **kerk**lid

bent, waar je woont, hoewel uitzonderingen mogelijk zijn.

Anderzijds kan het hoge verhuispercentage onder ons, ook nog wel eens samenhangen met de bij ons bestaande neiging een woonplaats op te zoeken, die het voor kinderen gemakkelijker maakt aan het 'eigen' onderwijs deel te nemen.

Tenslotte: om een indruk te geven van de problematiek van een stadskerk onder ons, met veel verhuizende jongeren, publiceren we de mutatiecijfers van vorig jaar van de kerk van Zwolle-Centrum.

Ledenaantal op 1 okt. 1991: **1641**; vertrokken met attestatie: **145**; onttrokken: **7**; overleden: **15**; in totaal uitgeschreven: **167**.

Ingekomen met attestatie: **233**; gedoopt: **26**; toegelaten: **8**; in totaal nieuw ingeschreven: **267**; totale groei dus: **100**; nieuw zielental per 1 oktober **1741** (er deden **44** doopleden belijdenis van het geloof).

Totaal aantal veranderingen in een jaar: **434** – dat is meer dan een kwart van de gemeente – en dan houden we geen rekening met interne verhuizingen.

G. Karssenberg

¹ Wij hebben in het verleden ervaren – als scriba van een grote kerkelijke gemeente – dat niet alle kerkeraden **act.** 63 van de kerkerode onderhouden. In teveel gevallen wordt nl. aan de ontvangende kerk geen bericht gezonden.

Bovendien weten veel verhuizende leden niet waar ze hun attest moeten inleveren. Soms wordt dat aan de attesten-verstreckende scriba's ook

wel erg moeilijk gemaakt. In ons **Handboek** komt bij heel wat kerken het adres van de scriba niet voor. Wel een postbusnummer. De scriba wordt bij name genoemd met zijn telefoonnummer – maar daar houdt het dan ook mee op. Hierin tonen deze kerken geen vriendelijk gezicht, vooral niet als de kerk ook nog vacant is, zodat ook het adres van de predikant ontbreekt. Uiteraard geldt dit alles niet voor kerken die **gebruik** maken van een kerkelijk bureau.

Het is toch een eenvoudige zaak op de attestatie te vermelden waar de verhuizende leden moeten zijn? En – ais er een kerkelijk bureau is – ook wanneer ze daar moeten zijn?

De zorg voor de kerkelijke bearbeiding van onze verhuizende leden kan dus best nog wat beter. Dat geldt ook van de kant van die verhuizende leden zelf. Daaraan hebben **wijzelf** ook bevindelijke ervaring. Vooral jeugdigen onder ons maken het scriba's en administrateursnog wel eens lastig!

² Het is nodig op te merken, dat de inhoud van de door de plaatselijke kerken verschaft statistische gegevens soms te wensen overlaat. Zo lieten in het laatste **Handboek** de kerken van Curaçao en **Grijpskerk** verstek gaan. En soms hebben we bij het bekijken van de cijfers het idee dat de **invullers** van het cijfermateriaal zich er een beetje met een Jantje van Leiden vanaf maken – en dat komt dan vooral in de kleinere kerken voor.

³ Het hoge percentage in de Ned. **Geref.** Kerken is vooral te wijten aan de cijfers van het laatste **Informatieboekje**. Uiteraard brengt een veel kleiner aantal plaatselijke kerken een groter risico met zich mee dat verhuizende leden in de verstrooiing terecht komen.

⁴ Het opvallende verschijnsel dat in de **Geref.** Kerken (syn.) het aantal verhuizende doopleden het dito aantal belijdende leden overtreft, vindt onzes inziens zijn oorzaak in het feit, dat binnen die kerken het aantal personen dat openbare belijdenis van het geloof aflegt, zo sterk is verminderd. Zo heeft van de in 1971 gedoopte generatie kennelijk nog niet eens een derde deel belijdenis afgelegd. En zo is er in de categorie van jonge kerkleden van boven de twintig, daar een overmaat aan doopleden ontstaan die – na verhuizing – de sterke neiging heeft de kerk vaarwel te zeggen, en van die verhuizende doopleden doet er dat dan ook één op de acht.

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEERS • STATIONSSTRAAT 131, 3851 ND ERMELOO • TEL. 03417-52405 • FAX. 03417-51394 • OUDE KIK IN 'T JATSTRAAT 71, 9712 EE GRONINGEN • TEL. 050-134041 • FAX. 050-187210 • RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEERS • STATIONSSTRAAT 131, 3851 ND ERMELOO • TEL. 03417-52405 • FAX. 03417-51394 • OUDE KIK IN 'T JATSTRAAT 71, 9712 EE GRONINGEN • TEL. 050-134041 • FAX. 050-187210

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEERS

In De *Reformatie* hebt u in het verleden artikelen kunnen lezen van
DRS. KLAZIEN VAN DER SLOOT-TE VELDE. Van haar hand verscheen onlangs:

GOED VOOR KINDEREN (Over zorg en opvoeding in het gezin)

In het boek behandelt zij vele aspecten van de opvoeding op heel praktische wijze. Uit de inhoud 'plukten' wij de volgende onderwerpen: Leven bij een open Bijbel; Moederzijn is ook een kunst; Communicatie in het gezin; Het belang van regels;

Straffen, belonen en zelfinzicht geven; Praten over verdrietige dingen; Amusement; en zo nog veel meer.

Het boek telt 253 pag., is toegankelijk geschreven en kost f 29,50.

G. Riemer, Boekverkooper te Ermeloo
Stationsstraat 131, 3851 ND Ermeloo / Tel: 03417 - 52405 / Fax: 03417 - 51394

Boekhandel Ben Doornbos
Oude Kijk in 't Jatstraat 71, 9712 EE Groningen / Tel: 050 - 134041 / Fax: 050 - 187210

KORT VERSLAG

van de vergadering van het curatorium van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland d.d. 6 sept. 1993 te Kampen

1. De vergadering wordt te 10.15 uur op christelijke wijze geopend door ds. **C.J. Smelik**, door de Generale Synode van **Ommen** 1993 aangewezen samenroeper van het nieuwe curatorium.
2. In het openingswoord memoreert ds. **C.J. Smelik** de belangrijke beslissingen van de Synode van **Ommen** inzake de bestuursvorming van de universiteit. De vroegere colleges van deputaten-curatoren en deputaten-financieel vormen nu één bestuursorgaan, het curatorium.
3. De brs. **W.G. Burema**, **D.A. Hekman**, ds. **M.H. Sliggers**, voor de eerste maal aanwezig als **deputaat-curator**, betuigen door plaatsing van hun handtekening hun instemming met het ondertekeningsformulier voor deputaten-curatoren van de universiteit.
4. De vergadering wordt geconstitueerd. Tot leden van het moderamen van het curatorium worden gekozen: ds. **C.J. Smelik**, president, ds. **P. Schelling**, secretaris, ds. **A. Kamer**, assessor. Verder wordt het moderamen, dat voortaan uit vijf leden zal bestaan, aangevuld met twee niet-predikanten: prof. dr. **A.J. Hendriks** als **onderwijsdeskundige** en br. **A. Vreugdenhil**, eerder voorzitter van deputaten-financieel, als **beheerdeskundige**. De assessor wordt aangewezen als **schooldag-curator**.
5. De notulen van de vergadering met **deputaten-financieel** d.d. 16 dec. 1992 en die van de vergadering d.d. 27 mei 1993 worden vastgesteld.
6. De bezoeken van curatoren aan de colleges worden geregeld.
7. Uit het vroegere college van deputaten-financieel wordt goedkeuring gevraagd de kerken te melden dat het quorum voor het jaar 1994 waarschijnlijk kan worden vastgesteld op f 19,50 per ziel.
8. De vergaderdata voor het komende cursusjaar worden vastgesteld.
9. In de middagvergadering met hoogleraren wordt aandacht gegeven aan de emeritering van prof. drs. **H.M. Ohmann** en het aantreden van prof. drs. **G. Kwakkel** per 1 sept. jl. Gememoreerd wordt voorts de benoeming van prof. dr. **J. Douma** vanwege de **Lindeboom**-stichting tot bijzonder hoogleraar in de medische ethiek aan de Vrije Universiteit. Het studentencorps **FQI** vierde zijn 26e lustrum.
Aangezien het rectoraat zal worden overgedragen, wordt prof. drs. **B. Kamphuis** dank gebracht voor de inzet bij zijn rectorale arbeid; prof. dr. **F. van der Pol**, aangewezen rector voor het studiejaar 1993/1994, wordt sterkte toegewenst.
10. Op de komende schooldag zal het jaarboek van de universiteit, dat de Almanak van **FQI** vervangt, beschikbaar zijn.
11. De automatisering van de bibliotheek verloopt zeer voorspoedig.
12. De voorziening inzake de cantorij wordt goedgekeurd; de heer **G. Duijst** te Hasselt is als leider aangewezen.
13. Prof. dr. **J. Douma** doet schriftelijk verslag van zijn werkzaamheden gedurende het genoten studieverlof; met dankbaarheid wordt daarvan kennis genomen.
14. De commissie Statuut en Reglement zal een voorstel formuleren voor de aanpassing van het academisch statuut en de bijbehorende instructies voor het curatorium in de nieuwe bestuursstructuur.
15. De synode van **Ommen** droeg curatoren op, voorstellen te doen ter nadere regeling van een pastorale stage en ook de mogelijkheid te onderzoeken of **spreekconsent** daarin is in te passen. Aan de senaat zal worden gevraagd, in een gezamenlijke commissie met curatoren, deze zaken te bestuderen. Als **curatoren-deelnemers** worden aangewezen de di. **Luiten** en **De Snoo**.
16. In verband met de nieuwe bestuursstructuur worden de werkzaamheden van het curatorium over commissies verdeeld. Deze **kunnen** op iedere vergadering rapport van hun werkzaamheden doen. De volgende commissies worden **gevormd**: de commissie van toezicht, bestaande uit negen curatoren-theologen en de onderwijsdeskundige, de wetenschapscommissie, de financiële commissie, de commissie-automatisering, de bibliotheekcommissie, de personeelscommissie en de commissie-buitenland. Nader beraad zal er zijn over de vorming van de commissie-gebouwen.
17. Van het jaarverslag van de senaat, opgesteld door de secretaris van de senaat, prof. dr. **F. van der Pol**, wordt dankbaar kennis genomen.
18. De vergadering wordt gesloten.

A. Kamer, assessor

De Remonstrantse Broederschap

De Remonstrantse Broederschap heeft besloten niet deel te nemen aan het Samen op Weg-proces dat in 1996 moet leiden tot één grote protestantse kerk in Nederland.

Het *NRC/Handelsblad* van 17 september j.l. geeft iets door over de tweespalt die hierover heerst in dit amper 9000 leden tellende kerkgenootschap. Dit bericht geeft ook aan, waar het heengaat met een kerk die meer dan drie eeuwen geleden de gereformeerde belijdenis verwierp.

We geven het volgende door:

Dogma's kennen de remonstranten niet. Hun wijze van geloof belijden is grotendeels vrij, in een kerk die een voorgeschreven belijdenis hanteert, voelen remonstranten zich niet thuis. De Arnhemse dominee M.Ch. Kassens, die oorspronkelijk katholiek was maar bij de remonstranten zijn vrijheid heeft gevonden, zegt dat remonstranten niet van één belijdenis uitgaan, maar dat zij alle belijdenissen en dogmatische geschriften uit de kerkgeschiedenis als betekenisvol erkennen. Dat veronderstelt 'geletterde mensen', aldus Kassens. 'Misschien klinkt dat elitair, maar het gaat dus om mensen die zelf de inhoud van hun geloof vanuit de christelijke traditie en geworteld in het evangelie van Jezus Christus willen en kunnen formuleren. Ze staan ook nogal relativerend tegenover de kerkelijke hiërarchie en de sacramenten. Zo kun je zelfs remonstrants dominee zijn zonder dat je gedoopt bent.'

Kassens is blij dat de remonstranten 'een bewegelijke tussenkerk tussen de grote katholieke kerk en het reformatorische blok' vormen. Dat moet naar zijn mening zo blijven. Van een opgaan van remonstranten in één grote, protestantse kerk wil hij niet weten. Ook al niet omdat er onder de remonstranten en hun predikanten vrij veel mensen zijn die zich net zoals hij nog niet zo lang geleden van een van de grote kerken hebben losgemaakt en daar beslist niet naar terug willen.

Econoom H.M. de Lange (74), oud-voorzitter van de Novib en eertijds hoogleraar sociale ethiek aan de theologische faculteit in Utrecht is niet bang voor die grote, verenigde protestantse kerk. Op zijn zeventiende jaar is hij remonstrant geworden. Zijn ouders volgden hem een jaar later. In de remonstrantse gemeente in Den Haag heeft hij zo veel ruzies meegemaakt, dat hij er op een gegeven moment schoon genoeg van had. Sinds een paar jaar gaat hij vrijwel elke zondag naar de hervormde Kloosterkerk, een heel oecumenische gemeente met veel maar beslist niet alleen maar Haagse deftigheid.

'Daar kom ik graag', zegt hij. 'Ze hebben leuk winterwerk, goede gesprekskringen, een dominee die goed kan preken en een hoog ontwikkelde liturgie. Maar ik vind ook dat er nu zo snel mogelijk één protestantse kerk in Nederland moet komen. Oecumenisch gezien moeten we wel komen tot één 'evangelische kerk van Nederland', net als de evangelische kerk van Duitsland met alle mogelijke variaties. Iets anders is niet meer te verkopen of te rechtvaardigen. Alle kerken, ook kleine kerkgenootschappen zoals de doopsgezinden die nu nog zelfstandig zijn, zouden daaraan mee moeten doen. De Remonstrantse Broederschap moet het initiatief nemen. Eén evangelische kerk, heel breed en pluriform, waarin vrijwel alles kan behalve het geloof in reïncarnatie. Want wie op dat pad gaat hangt een valse, onchristelijke leer aan'.

Over het laatste is ds. Marthe de Vries het wel met De Lange eens, maar voor de rest in het geheel niet. Volgens haar moet het feit dat de remonstranten een klein clubje zijn geworden, er niet toe leiden dat alle kerken nu op één hoop geveegd kunnen worden. 'Onze broederschap is beslist niet uitgeblust, er zit nog zoveel vuur in dat ze weer tot bloei kan komen. Zo optimistisch ben ik wel. Gaan we op in een grote volkskerk, dan vervloeien we en verdwijnen we gewoon in het grote geheel. Ik zou als remonstrant liever strijdend ten onder gaan dan in zo'n 'moederkerk' te zitten.'

Hoe gevoelig de zaak ligt blijkt bij W. van Veen-de Graeff (56), telg uit een oer-remonstrants geslacht en voorganger van de remonstranten in Naarden-Bussum. Praten over het Samen op Weg-overleg maakt, ook bij haar veel emoties los. Ze is een warm voorstander van uitbreiding van de oecumenische samenwerking van kerken. Als de remonstranten hun waarnemerschap bij het herenigingsproject niet voortzetten, is dat naar haar mening de weg van de minste weerstand. 'Bovendien; er is, tenzij wij op een sectarisch zijspoor zouden willen komen, geen alternatief', zegt ze. 'Samenwerking van vrijzinnige, ondogmatische kerken zie ik niet meer zitten nu de doopsgezinden (16.000 - red.) zich uit de vrijzinnige samenwerking hebben teruggetrokken, de Nederlandse protestantenbond (14.000 leden) geen kerk meer is en de vrijzinnig-hervormden (50.000) zich al voor de nieuwe kerk hebben uitgesproken.'

Volgens dominee Van Veen zouden de remonstranten eigenlijk maar al te graag 'willen aanschuiven aan de reformatorische tafel'. Van Veen: 'Maar of anderen voor ons werkelijk plaats aan tafel maken? Het zou een Godswonder zijn als dat gebeurt'.

Onze zusterkerken in Zuid-Afrika

Het komt me goed voor iets door te geven uit het *Mededelingsblad* van de Vrije Gereformeerde Kerk te Pretoria in Zuid-Afrika.

In het nummer van 5 september j.l. schrijft ds. F.J. Bijzet:

Leegloop - weglomp?

Onder die opskrif LEEGLOOP het onlangs in die 'Nederlands Dagblad' 'n beriggie gestaan oor die vertrek van meer as die helfte van die predikante van die Vrye Gereformeerde Kerke binne een jaar se tyd. Begin hierdie jaar was daar nog 7 predikante, as ons die sendelinge saamreken, aan die einde van 1993 het nog net ekself en die twee sendelinge ds AJ de Visser en ds EL van 't Foort oorgebly.

Die 'Nederlands Dagblad' maak selfs al in Nederland bekend dat ook ek miskien na Nederland sal moet terugkeer in verband met die gesondheid van my vrou.

Hierdie laaste bekendmaking is nie onwaar nie, maar ek sou verkies het om dit self, op my tyd en eers nadat ek my kerkraad en gemeente daarvan op hoogte gestel het, so 'n berig binne die Nederlandse kerke te versprei.

Wat my egter die meeste pla van daardie beriggie is, dat daar by die Nederlandse lesers somer die indruk kan ontstaan dat hierdie 'leegloop' in die Suid-Afrikaanse kerke die gevolg is van 'n 'wegloop' van Nederlandse predikante wat in 'n spanningsvolle situasie in die land hul kudde in die steek laat: die een na die ander probeer om voor die kritieke verkiesing van April 1994 uit die land uit te wees!

Ek weet: **daardie** beriggie oë dit nie so **nie**. Dalk het die desbetreffende redakteur, en die medewerker **Mnr** Rob van der Kooy, soiets ook glad nie wil suggereer nie. Ek aanvaar die goeie bedoeling~Daar word bloot 'n **klompie** feite **opgesom**. Nogtans kan ook blote feite iets suggereer as hulle nie sorgvuldig teen misverstande afgeskerm word nie.

Die feit is as sulks waar: ds EA de Boer het al na **twee-en-'n** half jaar se werk in Pretoria weer 'n beroep na 'n kerk in Nederland aanvaar. Maar weet die Nederlandse **leser** iets van die agtergronde?

Van ds A Kruizinga vertel die koerant slegs dat sy gesondheid hom dikwels in die steek gelaat het gedurende die twee jaar wat hy die kerk te Johannesburg/Witwatersrand gedien het.

Maar wat die Nederlandse **leser** van die worsteling wat hierdie **kneg** van die Here deurgemaak het, en van die skuldgevoelens wat hom toenemend begin pla het dat hy **nie** in staat was om met een **gesonde** liggaam sy gemeente te dien nie?

Wat weet die Nederlandse **leser** van die begeerte wat daar by ds **Kruizinga** was om **juis** nou, in **hierdie** tye van politieke en **ekonomiese** onsekerheid en tegelyk vol belangrike ontwikkelinge binne ons kerke, met die **inset** van al sy **kragte** die kerke hier te mag dien?

Weet die lesers van die ND dat ds Kruizinga rekening hou met die moontlikheid dat hy **miskien** nooit weer as predikant 'n gemeente sal kan dien nie; en dat hy daarom nie 'n beroep na 'n Nederlandse kerk aanvaar het nie, maar homself laat losmaak het van die kerk te Johannesburg om **eers** in Nederland uit te vind of sy gesondheid sal verbeter?

Van ds M de Vries vertel die koerant dat hy in Mamelodi so veel teenslae moes verwerk dat hy dit op die **ou** end nie meer kon **volhou** nie. Is dit regtig die rede **hoekom** ds De Vries terug is na Nederland toe? Hoe weet die ND dit? Nòg die kerkraad **nòg** ds De Vries self het soiets gepubliseer. Wat weet die ND van lang gesprekke wat in die Sendingskommissie, in die Kerkraad, saam met Deputate van die kerke in die **Klassis** Grootegast **gevoer** is, voordat die gesamentlike besluit **geneem** is dat ds De Vries sal repatrieer?

Nou wêk 'n koerantsinnetjie **egter** die indruk dat ds De Vries **nie** opgewasse is teen teëslae nie en daarom maar sy pos verlaat.

Die **beriggewing insake** ds FJ van Hulst is as sulks reg: hy het 'n beroep na die Free Reformed Church op Tasmanië aanvaar. Maar weet die lesers van die ND dat ds Van Hulst **daardie** beroep regtig nie as 'n **uitkoms** het om uit die land te kan weggom nie? Weet hulle dat Ds en Mev Van Hulst **juis** **verlede** jaar min of meer besluit het om permanent in Suid-Afrika te bly werk, en daarom **selfs** 'n eie huis **gekoop** het, en dat toe heeltemal **onverwags** die kerk te Launceston 'n beroep op hom uitgebring het waarvoor hy nie bedank kon nie?

U weet van al die problematiek waarmee ek en my vrou al meer as twee jaar worstel, al voordat daar by die ander predikante sprake was van 'n moontlike terugkeer na Nederland, en **hoedat** ons ons vertrek nog telkens uitgestel het ter wille van die kerke hier. Maar weet die lesers van die ND dit? Weet hulle dat dokters vasgestel het dat die gesondheid van my vrou **direk** verband hou met die natuur en die klimaat in Suid-Afrika? Weet hulle dat ons spesiaal **getoets** het of haar gesondheidsprobleme in Nederland dieselfde sal wees of nie?

Ds. Bijzet stelt dan de vraag, of men in Nederland weet: hoeveel strijd er gevoerd is om de wil van de Here te verstaan. Daarom is hij niet blij met dit bericht in het ND.

**Het zou een verkeerde indruk kunnen wekken over diena-
ren van de Here die stuk voor stuk een erg moeilijke per-
soonlijke beslissing moesten nemen.**

**Zuid-Afrika is bepaald niet een land waar een Nederlands
predikant het niet lang zou kunnen volhouden.**

**Hij eindigt met het uitspreken van de wens dat de lezers
van het ND niet een lichtvaardig oordeel zullen vellen
over de predikanten en kerken in Zuid-Afrika, maar dat
zij de Vrije Gereformeerde Kerken in dit land en haar be-
roepingswerk des te meer in hun gebeden aan de Here
zullen opdragen.**

Graag willen wij deze wens onderstrepen

W.G. de Vries

Studie omtrent Schriftgezag? 53 x in het register!

Registers op De Reformatie voor uw computer Jaargang 20 (40
45)-68 (92-93)

Programma, vernieuwd (incl. verzendkosten) f 40,00

- A Tekstregister met titel en auteur **±** Trefwoordenregister
(4 ingangen) per jaargang f 3 75
- B Auteursregister met titel rubriek en trefwoord **±**
Tekstregister met titel auteur en trefwoord **-**
Trefwoordenregister 8 ingangen! per jaargang f 4 75

Bestellingen

P G Versteegt, De Hennepe 435, 4003 BE Tiel 03440 15997

Beroepen te Doesburg i.c.m. Doetinchem en te Twijzel-Kollumerzwaag: J. van der Wal, kand. te Dronten; te Emmeloord: **P.L. Voorberg** te Rouveen; te Mariëberg (2e predikantspl.) en te Zwijndrecht-Grote Lindt: **A. Boersma** te Mussel; te Vleuten-De Meern i.c.m. **Maarssen-Breukelen**: **W.H. de Groot**, kand. te Ede; te Zaandam: **J.W. Boerma** te Onnen.

Beroepbaar gesteld door de classis Kampen: **R.J. Vreugdenhil**, Pallasstraat 50. 8303 BR Emmeloord, w (05270) 18343.

DEPUTATEN SYNODE E.D.

Wijzigingen in de deputaten van de classis Kampen: **Controle archief**: **IJsselmuiden-Grafhorst**; **Vorbereiding examens**: ds. E. Hoogendoorn, ds. J.M. de Jong, ds. R.T. Urban. **Examinatoren**: **Exegese N.T.**: ds. R.T. Urban; **Sec.**: ds. A. de Graaf, **Dogmatiek**: ds. E. Hoogendoorn; **Sec.**: ds. H. Pathuis; **Inhoud H.S.**: ds. A. de Graaf, **Sec.**: ds. J.M. de Jong; **Symboliek**: ds. H. Pathuis; **Sec.**: ds. J.B.K. de Vries; **Ethiek**: **Sec.**: ds. J.M. de Jong; **Kerkrecht**: **Sec.**: ds. E. Hoogendoorn; **Kerkgeschiedenis**: **Sec.**: ds. A. de Graaf; **Ambtelijke vakken**: **Sec.**: ds. H. Pathuis. **Art. 44**: ds. E. Hoogendoorn, ds. R.T. Urban (samenroeper), ds. H. Pathuis en ds. J.B.K. de Vries; **Sec.**: ds. J.M. de Jong, ds. A. de Graaf (p. 86).

Generaal Diaconaal Deputaatschap: **Voorzitter**: Dr. A.N. Hendriks, **Secr.**: ds. H.M. Smit, **Penningm.**: W.C. Harwig, Min. Kanstraat 29, 7811 GN Emmen, ☎ (05910) 13864.

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT

De collecten op de gehouden Schooldag van de Theologische Universiteit aan de Broederweg in Kampen, hebben in totaal f 45.487,85 opgebracht, dat is ruim 1400 gulden meer dan vorig jaar. De eerste collecte voor de Universiteit (in ieder geval ter bestrijding van de onkosten van de Schooldag) bracht f 28.503,60 op. De tweede was bestemd voor het onderhoud van de bibliotheekgebouwen en bracht f 16.984,25 op.

De voorlichtingsdag voor adspirant-studenten, die eind-examen VWO hopen af te leggen of hebben afgelegd, wordt dit jaar op zaterdag 23 oktober gehouden in het universiteitsgebouw, Broederweg 15. Belangstellenden zijn ook welkom. Degenen die deze dag wensen bij te wonen, worden verzocht zich schriftelijk of telefonisch ☎ (05202-12878, tussen 11.00-12.30 uur) aan te melden met opgave van het aantal personen.

ADRESWIJZIGINGEN

Meppel * **Diaconie**: H. Buitenhuis, De Bloemen 37, 7943 LW, ☎ (05220) 52868 (p. 68).

Zwijndrecht * **Diaconie**: J.C.C. Vroon, n (078) 124466 (p. 124).

VERENIGINGEN E.D.

Evangelisatie: **Kommissie vluchtelingen en asielzoekers** * **Scriba**: ds. J.W. Roosenbrand, Engweg 53, 3882 AK Putten, ☎ (03418) 54884 (p. 209).

VISUM/REPATRIERING

Aan ds. D. Mak te Enschede-Noord (mission. dienst op Irian Jaya) is een visum verleend. Ds. en mevr. Mak hopen 25 oktober a.s. naar het zendingsveld te vertrekken. Ds. M. de Vries, namens de **Vrye Geref. Kerk** te Pretoria in mission. dienst te Mamalodi, is uit Zuid-Afrika gerepatrieerd. Het adres van de fam. De Vries is: De Grouw 38, 9351 LP Leek, w (05945) 18981. Na zijn verlof, half november, kan ds. de Vries weer beroepen in overweging nemen. Ds. A. Kruizinga, tot 1 september 1993 predikant van de **Vrije Ger. Kerk** in Johannesburg (Zuid-Afrika), is eveneens teruggekeerd in het vaderland. Zijn tijdelijk adres, in Ref. no. 49 vermeld onder adreswijzigingen bij **Loppersum** * **predikant** behoort te staan op p. 323. Ds. Kruizinga hoopt zich binnenkort weer beroepbaar te kunnen stellen.

ZENDING

De Ukraine Commissie van de zendende kerk te Hattem heeft de heer B. van der Lugt uit Barneveld bereid gevonden een periode van een jaar als zendingsmedewerker te helpen bij het opzetten en realiseren van een zendings-school in de Sub-Karpaten (Ukraine). De school, uitgaande van de Hongaars sprekende **Geref. Kerken** leidt op tot evangelist. Dhr. Van der Lugt is zeventien jaar zendingsmedewerker geweest in Irian Jaya, waar hij les gaf aan de centrale Bijbelschool in Boma en ook heeft hij het werk van de Yapper (ontwikkelingshulp in Indonesië) ondersteund en begeleid.

CONGRES

De **Gereformeerde Missiologische Opleiding** (GMO) organiseert D.V. op donderdag 28 en vrijdag 29 okt. a.s. een congres over het gebruik van de belijdenis op het zendingsveld, in het conferentiecentrum **De Bron**, Oude Oever 10, **Dalfsen**. Sprekers zijn drs. C.J. Haak, ds. T. de Boer, ds. J.A. Boersema, ds. G.J. van Enk, ds. D. Griffioen, ds. J.J. Schreuder. Er zal ruime gelegenheid zijn voor discussie. Beide congresdagen beginnen om 9.30 uur; het is mogelijk om zich voor delen van het congres op te geven. Belangstellenden die géén persoonlijke uitnodiging ontvingen en dit congres (of delen ervan) willen bijwonen, kunnen dit vóór 22 oktober a.s. kenbaar maken aan de secretaris van de studieadviescomm. **A. de Graaf**, **Stadsgracht 19, 3752 XD Bunschoten**, ☎ (03499) 82185.

Tailor John

Groothandel in confectie
Specialist in koorkleding (groothandelskorting)
Vraag vrijblijvend een offerte aan bij:
TAILOR JOHN, Marsweg 35, 8013 PE Zwolle,
telefoonnr. 038-600825, fax 038-600599.